

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

2. číslo, ročník III., květen 2014, cena: 25 Kč

■ Na hodině geopolitiky.

Fotomontáž: Pavel Lukáš

Přečtěte si v čísle:

- ☞ **Téma: Maďarsko ve střední Evropě**
- ☞ **Bernd Posselt píše pro Demokratický střed o konzervatismu**
- ☞ **Rozhovor s Dariuszem Gawinem o politice paměti, Varšavském povstání a Velkém obratu**

● Úvodník	
Magyarország (Petr Zenkner)	3
● Česko:	
Občanský otazník (Tomáš Fošum)	4
● Téma: Maďarsko ve střední Evropě	
Proměny Viktora Orbána (Petra Pásztorová)	6
Úvod do historie maďarské levicové politiky (Alena Mikolášková)	8
„Polák a Maďar, dva bratři v šavli i ve sklenici“ (Kateřina Hamatová)	10
● Rozhovor:	
„Svobodné volby zvítězily nad Kulatým stolem. To je úspěch“ (Tomáš Fošum)	12
● Politika a společnost:	
Kteří Středoevropané se prosadili v EU? (Marie Bydžovská)	16
Přínos Visegrádské čtyřky ke kolektivní obraně NATO (Ladislav Havelka)	18
Rakousko před volbami do EP (Miroslav Šepták)	20
V Německu, Itálii na závody, v Maďarsku na pivo a do sprchy (Tomáš Orlík)	22
Buddhismus v české kotlině (Kateřina Hamplová)	23
● Historie a současnost:	
1000. Rok, kdy vznikla střední Evropa (Luboš Rokos)	24
Naplnit prázdnou láhev (Bernd Posselt)	27
Piłsudski vs. Dmowski: boj o podobu polského státu (Jan Škvrňák)	30
● Kultura:	
Nestor s lidskou tváří (Erik Siegl)	32
● Zraněná města:	
Padající symboly našeho úspěchu (Jan Holovský)	33

• Demokratický střed •

2/2014, vydáno v květnu 2014, ročník III.

adresa: Petr Zenkner, Koněvova 240, 130 00 Praha 3,
e-mail: redakce@demokratickystred.cz, web: www.demokratickystred.cz

šéfredaktor: Tomáš Fošum

zástupce šéfredaktora: Petr Zenkner

redakční rada: Tomáš Chlum, Marie Bydžovská, Marie Jüptner Medková,
Jan Jüptner, Kateřina Hamplová, Tomáš Orlík

grafická úprava: LUSEL, **kresby, fotomontáže:** Pavel Lukáš

vydavatel: občanské sdružení Demokratický střed

č. účtu: 2400332468/2010

registrační číslo MK ČR E 20906, ISSN 1805-6202, vychází 4x ročně

Magyarország

Existují názory, že Maďarsko do střední Evropy nepatří. Někdo argumentuje odlišným jazykem, jiní současným premiérem Viktorem Orbánem. Redakce Demokratického středu tento názor nesdílí. Je ale pravdou, že jsme zatím dění v Maďarsku v předchozích číslech moc nekomentovali. Dubnové parlamentní volby, v nichž drtivě vyhrála vládnoucí strana FIDEZS, nám dávají možnost to napravit a podívat se blíže na jediného střeoevropského „sousedu“, s nímž Češi nemají společnou hranici. Je to možné díky trojici autorek – Petře Pásztorové, Aleně Mikoláškové a Kateřině Hamatové. Jen díky nim můžeme jako časopis překročit jazykový příkop, který nás od Maďarska a jeho lepšího poznání odděluje. První dvě autorky přinášejí profily dvou hlavních maďarských stran – Orbánova FIDEZSu a levicové koalice pod vedením Attily Mesterházyho. Kateřina Hamatová se věnuje historicky hodně zdůrazňovanému přátelství mezi Poláky a Maďary.

Maďarsko je přítomno i u jiných autorů. Ve Formuli 1 totiž maďarský Hungaroring podle Tomáše Orlika vychází velmi dobře. Ladislav Havelka mapuje ve svém článku armády visehradských zemí a hodnotí, jak moc jsou v NATO černými pasažéry. Že jsou na tom Češi o něco lépe než Slováci, by nás moc těšit nemělo. Nedostatek peněz paradoxně vytváří v rámci střední Evropy prostor pro armádní spolupráci Česka, Slovenska a Maďarska. Mimochodem, věděli jste, že Maďaři mají vlastní námořnictvo, které není jen na ozdobu? Luboš Rokos se v rubrice Historie

a současnost věnuje zásadní změně ve střední Evropě – roku 1000. Tehdy již Maďaři byli její plnou součástí jako raně středověký stát s vlastním králem a arcibiskupem, zatímco o století dříve měli hlavní podíl na pádu Velké Moravy. Autor naráží i na jeden fakt, který je viditelný při bližším pohledu na mapu. Úrodné Podunají oddělují nyní české a slovenské hory, což mělo svůj význam právě v desátém století, kdy tehdy ještě pohanští Maďaři vyráželi na nájezdy do okolí. Uherské nížiny dodnes spojují Maďarsko nejen s Visegrádem, ale dávají maďarské optice i jižní perspektivu. Třeba i v rámci Evropské unie, kde se Budapešť během svého předsednictví snažila uvést v život Podunajskou strategii.

Pravděpodobně většina z Vás někdy slyšela o německém europoslanci Berndu Posseltovi. Tenhle politik je v Česku mnohdy známý jen útržkovitě, což je škoda. Nám se ale od něj díky Jaroslavu Šonkovi podařilo získat autorský text, který se věnuje křesťanskému sociálnímu učení a jeho roli ve střeoevropské politice. Článek přeložil Jan Jüptner, který má tentokrát ve „Středu“ reklamu i na svoji knížku „Civilní náboženství“, jež mu vyšla v nakladatelství Karolinum. Druhým známým jménem je v tomto čísle polský historik Dariusz Gawin, který působí v Muzeu Varšavského povstání. Možná by si měli rozhovor s ním přečíst mnozí, kteří tak rádi šablonovitě hodnotí českou debatu o komunismu. Rozhovor s Dariuszem Gawinem nám zprostředkoval Maciej Ruczaj. Pánům Šonkovi a Ruczajovi děkujeme za pomoc.

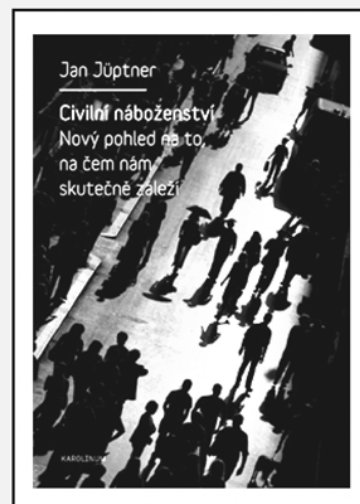
Petr Zenkner

JAN JÜPTNER CIVILNÍ NÁBOŽENSTVÍ

Nový pohled na to, na čem nám skutečně záleží

Vysvětlujeme-li své politické názory, nakonec se vždy dobereme ke slovu nebo představě, za nimiž nezbývá než mlčet. Tyto „poslední věci“ zakládají náš veřejný prostor a kniha v nich spatřuje civilní náboženství: české, evropské a západní. Autor mapuje civilně-teologické úvahy vedoucí od antiky k systémové teorii 20. století (Varro, Vico, Rousseau, Bellah, Luhmann) a předkládá originální model. Civilní náboženství vzniká tehdy, když si společnost promítá do své rozlehlé reality to, co pokládá za skutečně podstatné, aby si od ní nechala vyprávět o tom, jak začala, jak skončí a jaký má smysl. Kniha uzavírají tři původní případové studie o krizovém diskurzu v USA po 11. září 2001, kázáních J. S. Trojana a kariéře „pravdy a lásky“ v českých médiích.

Vydalo Karolinum, brožovaná, 246 stran, 230,- Kč (e-kniha 136,- Kč).

Občanský otazník

Blíží se doba, kdy se u nás roztrhne pytel s články bilancujícími čtvrtstoletí od pádu komunismu. Shodou okolností má v případě Česka tato bilance hořkosladkou příchuť. Sladkou proto, že po 25 letech jsme součástí Západu, žijeme ve svobodné společnosti, životní úroveň plus minus stoupá. Hořkost však způsobuje pohled na aktuální stav české politiky, jenž nastavuje zrcadlo celé společnosti. A navíc vyvolává jeden velký otazník nad polistopadovým vývojem.

Až do loňského roku se zdálo, že většina lidí u nás podporuje liberálně demokratické uspořádání západního stříhu. Jenže dvoje loňské volby ukázaly, že tomu tak není. Zvolení Miloše Zemana prezidentem by se ještě dalo nějak pochopit, a to i přesto, že z jeho kampaně se leckomu dělalo nevolno. Dejme tomu, že většina voličů brala jeho soupeře Karla Schwarzenberga jako reprezentanta nepopulární Nečasovy vlády a že si nesehnala správné informace týkající se Zemanova chování v době tzv. Opoziční smlouvy a jeho častého lhaní. S podivem ovšem bylo, když většina země loni v létě s lhostejností přihlížela Zemanovu kozáčku nad ústavními tradicemi. Ale dobře, byla doba dovolených, lidé měli příjemnější starosti.

Pak ovšem přišly předčasné parlamentní volby, v nichž málem vyhrál Andrej Babiš se svým politiky nevyhraněným hnutím ANO. Babiš, který podniká přes svůj Agrofert v celé řadě oblastí a loni si pořídil i vlivná média, se stal ministrem financí a jeho hnutí by nyní s největší pravděpodobností vyhrálo volby. Jeden by řekl, že Babišův mnohočetný střet zájmů, jeho podezřelá minulost a autoritářsko – populistický styl budou pro pravicové voliče, kteří vesměs brali polistopadový režim za svůj, nepřijatelné. Chyba lávky, popularita oligarchy, který chce spravovat „firmu“ Česká republika ve prospěch jejích „akcionářů“, roste. Naopak strany občanské pravice – ODS a TOP 09 – se propadají.

Suma sumárum loňský nástup Zemana a posléze i Babiše značně oslabil dosud víceméně respektovaná pravidla tuzemské parlamentní demokracie, mezi něž patřilo mimo jiné to, že prezident nemůže jmenovat premiérem člověka z ulice a že vlivný politik nemůže vlastnit nezávislá média (kdyby Babiš vydával MF DNES jako stranický deník hnutí ANO a Lidové noviny by se přejmenovaly na „Lidové ANO“, bylo by vše v nejlepším pořádku). Situace je o to horší, že oba pragmatici pochopili, že se momentálně navzájem potřebují a neplýtvají energií při vzájemných soubojích. Minimálně jeden cíl mají společný – oslabování předsedy ČSSD a premiéra Bohuslava Sobotky. Zeman si navíc dobře spočítal, že v současné kondici na Babiše prostě nestačí, a bude proto lep-

ší ho nechat udávat tempo a doufat, že přepálí start a časem odpadne.

Mrazík nad Vltavou

Ukrajinská krize navíc nasvítla další riziko plynoucí z aktuálního rozložení sil na tuzemské politické šachovnici. Rusko, jehož satelitem jsme před rokem 1989 byli, stále touží po obnově svého impéria a půjde až tam, kam mu to bude umožněno. Proto je znepokojující, že českým prezidentem, a tudíž vrchním velitelem ozbrojených sil, je muž, který má ve svém okolí lidi napojené právě na Rusko a sympatizanty s minulým režimem (obě skupiny se většinou překrývají). Zeman sice zdánlivě ruské počínání na Ukrajině odsuzuje, ale zároveň vydává prohlášení souznějící se zahraniční politikou Kremlu – Ukrajinu je třeba federalizovat, Krym je ztracen, navíc Ukrajině patřil neprávem atd.

Ještě otevřeněji proruský se vyjadřuje jeho předchůdce Václav Klaus, držitel Puškinovy medaile. Bohužel ke Klausovi se stále hlásí část ODS, která ráda dává na odiv svůj euroskepticismus, což nyní zvýraznil návrat Jana Zahradila do vedení strany. „Modří“ asi ještě nevědí, že z oslabování EU má největší prospěch Vladimir Putin. Ale nešť, ODS dělá vše proto, aby už zůstala malou, nevýznamnou stranou. Horší je, že ohledně postoje k Putinovu Rusku nemáme jasno ani u nejsilnější (alespoň podle počtu mandátů) vládní strany. ČSSD je víceméně rozdělena, ministr zahraničí Zaorálek sem tam dostane na poslaneckém klubu od svých spolustraníků vynadáno, že to s tou tvrdostí vůči Rusku přehání. Rozhodnost nelze čekat ani od předsedy ČSSD a premiéra Sobotky, který se děsí rozzlobit Putina byť jen ekonomickými sankcemi. Navíc Bohuslav Sobotka je premiérem pouze na papíře, tím skutečným je Babiš. A u něho, co se týče Ruska, také nevíme, na čem jsme, i když to asi tušíme. K ukrajinské krizi se leader ANO v podstatě nevyjadřuje. Od člověka, jenž před rokem 1989 působil v komunistickém zahraničním obchodu a s ruskými zájmy se musel bezpochyby setkávat, asi nelze čekat, že by jej kremelská imperiální politika na Ukrajině pobouřila. Okamurově Úsvitu se zase musela líbit nedávná ukázka přímé demokracie na Krymu. O vždy proruské KSČM není třeba pochybovat. No a proevropští a prozápadní lidovci a TOP 09 to sami nevytrhnou. V situaci, kdy v Praze na každém rohu člověk slyší ruštinu, to není úplně povzbuzující skutečnost.

Nejde o to podléhat nějaké rusofobii a posuzovat Rusy na základě kolektivní viny. Chraň Bůh. Jen je třeba opakovat, že v Rusku panuje nedemokratický režim, jehož aktuální imperialistické výboje mají zřejmě podporu většiny obyvatelstva, do značné míry zmanipulovaného kremelskou mediální propagandou. A my pořádně nevíme, proč se u nás tolik Rusů usazuje. Utíkají před Putinem? To by byla dobrá zpráva. Pokud sem přijíždějí obchodovat, bylo by dobré sledovat, koho zastupují. Příliš se hospodářsky provazovat se současným Ruskem by nemělo

být v českém zájmu, neboť se tím jen zvyšuje naše bezmocnost říkat ruskému vedení nepříjemné pravdy do očí. Už jednou jsme byli ruskou kolonií, nikde není psáno, že jí třeba za dvacet let nemůžeme být znova. To se nezrodí ze dne na den, podobná situace musí uzrát. Proto by česká zahraniční politika měla usilovat o rozumnou evropskou integraci a nebrat EU jen jako dojnou krávu, nad kterou se pak ošklibáme. Bohužel v Česku vítězí toto krátkozraké, „ekonomické“ myšlení.

Western po česku

Je otázkou, zda většina Čechů nepřivítala pád komunismu jen jako otevření cesty k západnímu blahobytu. Po směšné komunistické ideologii a ostnatých drátech se asi moc lidem nestýská, ale do jaké míry tu zakořenily hodnoty liberální demokracie, zůstává hádankou. Pochybnosti podtrhuje rostoucí popularita oligarchy Babiše. Schopného populisty, který hraje za hranicí pravidel, aby pak neustále naříkal, jak ho všichni „faulují“. Cestu k vítězství mu otevírá i fakt, že ho soupeři podceňují a stále více divákům (rozuměj voličům) se jeho nevybíravý styl zamlouvá.

Babiš je zkrátka na koni, a dokud neudělá významnou chybu, bude obtížné k porážení. Coby onnipotentní ministr financí bude neustále lidem předvádět, jak jim šetří peníze a odhaluje zločiny, které napáchali „politici“. To se bude líbit. Navíc jeho emotivní styl vyvolává dojem, že to myslí s námi dobře. Mýlí se ti, kteří mu předhazují, že šel do politiky rozšířit svůj majetek. Babiš chce moc a zapsat se do dějin. Na prahu šedesátky potřebuje novou výzvu, vyděláno má dost. Dlouho ho v jeho ambicích brzdila jeho minulost, ale ta lidem otráveným klasickou stranickou politikou dnes už nevaří.

Nemá určitě cenu dělat z Andreje Babiše neporazitelné monstrum, jen je třeba, aby vůči němu vznikla silná opozice ze strany rozprášeného občanského tábora, která by měla

jasně definovaný středopravý program, jež by zaštiťoval silný a mediálně zdatný leader (ne však autoritářský vůdce). Ten by ideálně měl mít charisma raného Mirka Topolánka, diskusérské schopnosti, pohotovost a vtip Miroslava Kalouska a vzdělání a důvěryhodnost Petra Fialy. Tento občanský blok (nejlépe strana) – ať už vzniklý kolem ODS a TOP 09, nebo jinak – by měl do politiky vtahovat názorově spřízněné profesionály z různých oblastí, kteří by mu dodávali dnes tolik žádaný punc odbornosti. Neměla by to být pouze vábníčka na voliče, jak to dělá se svými „osobnostmi“ pragmatik Babiš, ale oboustranně výhodná spolupráce s občanskou společností. Došlo by k okysličení vyprázdněné politiky (to vyprázdnění je chybou nás všech, ne pouze „politiků“) a k obnovení důvěry v politiku. Bohužel zatím to na vážně míněnou integraci občanského tábora nevypadá, spíše naopak, když se například nové vedení Starostů snaží trhnout od TOP 09. Jsme ale teprve na začátku

volebního období, a jak ukázaly události posledního roku, vývoj na naší politické scéně se může totálně změnit během jednoho dne.

Babiš bezpochyby začne chyby dělat, jeho obskurní ANO je projektováno jako one man show. Pokud by se rozhodlo proměnit v normální stranu a chtělo se svého „vlastníka“ zbavit, upadne v zapomnění. ANO kromě „makání“ a „řízení státu ve prospěch jeho akcionářů“ nespojuje žádný program. Tady právě spočívá šance pro rehabilitaci politiky založené na stranách kooperujících s občanskou společností (to je výzva i pro ČSSD nucenou se neustále přetahovat o voliče s komunisty). Tato rehabilitace by pak umožnila rozvinout diskusi o směřování této společnosti, jejíž národní zájmy vlastně neznáme a která pořádně neví, zda patří na Západ, nebo na Východ.

Tomáš Fošum

■ Střední třída se před ODS ubránila, teď má jiného koně.

Foto: Tomáš Fošum

Proměny Viktora Orbána

Jakoby křestní jméno Viktora Orbána symbolicky vystihovalo, jaké má v Maďarsku v současné době postavení. Předseda momentálně nejsilnější politické strany (FIDESZ), která v nedávných volbách obhájila dvoutřetinovou většinu v parlamentu, se však na výsluní popularity nevyhříval odjakživa. Ne že by jeho cesta k moci byla bůhví jak trnitá, drobná úskalí na něj přesto čekala.

Píše se rok 1984, mladý Viktor Orbán, tehdy student práv univerzity Loránda Eötvöse, zakládá spolu se svými kolegy časopis Századvége (Konec století). Na přelomu 80. a 90. let získává první zaměstnání, působí na ministerstvu zemědělství. V roce 1988 spoluzakládá liberální formaci Svaz mladých demokratů (FIDESZ) a necelé dva roky zastává pozici jednoho z mluvčích. Poté odjíždí na roční studium liberální politické filozofie na oxfordskou Pembroke College. Jeho dosavadní angažmá v politice, respektive působení v Mladých demokratech tvoří jakýsi protipól činnosti tehdejšího Komunistického svazu mládeže (KISZ- Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség).

Během vojenské služby přehodnotil svůj postoj k tehdejšímu režimu a v červnu 1988 už jako zarputilý antikomunista přednáší v rámci pietního aktu na Náměstí hrdinů v Budapešti proslov zaměřený proti vládnoucí garnituře. Znovupohřbení ostatků Imre Nagye, bývalého ministerského předsedy a reformního politika z doby maďarského povstání, a jeho spolupracovníků se zdálo být vhodnou příležitostí veřejně vystoupit s požadavky vůči vládě. Největší důraz kladl na vypsání svobodných voleb, zrušení monopolu komunistické strany a odchod sovětských vojsk ze země. S odkazem na uplynulých 40 let vyzdvihl neslučitelnost komunistického režimu s demokracií. V létě téhož roku pak reprezentuje opozici při jednáních s komunisty u kulatého stolu.

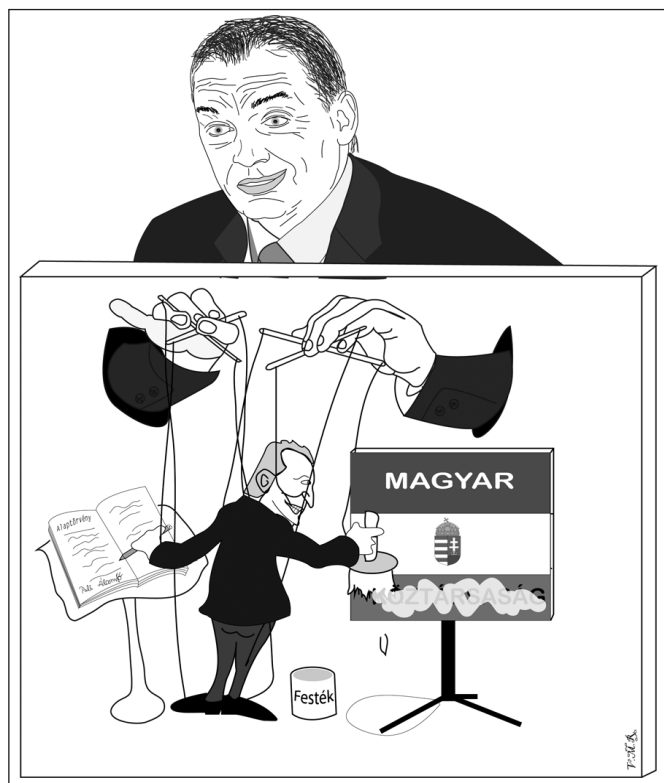
Proměna po volebním výprasku

Do roku 1993 působí FIDESZ jako klasicky liberální kosmopolitně orientovaná strana. Časem však ztrácí generační charakter původní mládežnické organizace. Viktor Orbán je zvolen předsedou, ve volbách konaných o rok později však nesklidí očekávaný úspěch. V prvním kole se zisk pohybuje pouze nad hranicí 7 % hlasů a to i přesto, že se jeho volební preference v roce 1992 pohybovaly okolo 30 %. Nezdar ve volbách v roce 1994 byl jednou z příčin proměny FIDESZU, a jak se později ukázalo, byla tato proměna chytrým a taktickým krokem. Středopravicové konzervativní uskupení s křesťansko-demokratickou orientací s prvky nacionalismu a důrazem na ochranu maďarského jazyka, kultury a práv Maďarů žijících v zahraničí se prezentovalo jako protiváha k vítězné levicové straně MSZP (Magyar Szocialista Párt - Maďarská socialistická strana). FIDESZ v roce 1995 zároveň mění i název strany, rozrůstá se na FIDESZ - MPP (Fiatl Demokraták Szövetsége - Magyar Polgári Párt, tedy Svaz mladých demokratů -

Maďarská občanská strana). Za svůj budoucí úspěch vděčí také spolupráci s ostatními pravicovými stranami. Pozdější konflikty uvnitř stran Orbánových partnerů, jejich následné štěpení v kombinaci s národnostně orientovanou rétorikou a přechodem k euroskepticismu, vyústily v posílení vlastní voličské základny. V roce 1996 se FIDESZ stává nejpoulnějším pravicovým politickým subjektem.

Praktiky vítězího Viktora

V roce 1998 přichází pro Orbány demokratty poprvé zadostiučinění. FIDESZ vítězí ve volbách a vytváří vládní koalici s MDF. Viktor Orbán se poprvé stává premiérem Maďarska. V roce 2000 místo předsedy strany opouští, ale ne na dlouho, za tři roky se vrací zpět. Podle oficiálního Orbánova životopisu, zveřejněného na internetových stránkách miniszterelnok.hu, se vláda pod jeho vedením zasloužila například o zavedení daňových úlev pro rodiny, studentských úvěrů či založení tzv. Széchenyiho plánu (Széchenyi Terv) na podporu domácích podnikatelů. Čím se ale veřejně nechlubí, jsou praktiky, kterými si dle potřeby přizpůsobuje politická pravidla k obrazu svému. Ukázkovým příkladem je změna ústavy a volebního zákona po volbách v roce 2010. Ale vraťme se ještě na chvíli o pár let zpět, kdy pravicová většina ruší zasedání parlamentu v týdenních intervalech a redukuje ho na frekvenci měsíční, kdy pod hlavičkou vlády odborníků jmenuje ministry své dávné známé ze studií a neúspěšnému studentovi, europoslanci Tamási Deutschovi kvůli funkci ministra sportu za podezřele krátkou dobu umožňuje dodatečně získat vysokoškolský diplom. Aby toho nebylo málo, rozpočet není

■ Velký loutkař? Viktor Orbán je nekorunovaný král Maďarska.

Zdroj: Wikimedia Commons/Gothika

schvalován na standartní dobu jednoho roku, ale rovnou na dvě léta dopředu. A tím výčet rozhodně nekončí.

Orbán tehdy coby premiér vede Maďarsko ke vstupu do Evropské unie, jeho vztah k ní však v porovnání s dřívějším chladne. Tvrdí sice, že vstup do unie pomůže Maďarsku překonat trianonský komplex a nárážky na ohrožení národní identity se v jeho řečnickém repertoáru také zatím nezabydlují, nicméně je zřejmé, že postoj k evropské integraci je rezervovanější, než býval.

Po dvou porážkách suverénní vítězství

V následujícím volebním cyklu se ke kormidlu vrací opět levicová MSZP. FIDESZ sice fakticky ve volbách v roce 2002 vítězí, ale vinou absence koaličních partnerů je strana nucena uchýlit se do opozice. V roce 2006 následuje další Orbánův neúspěch a vládu sestavují opět socialisté. Hospodářská krize a dědictví gulášového komunismu prohlubují schodek státního rozpočtu. Maďarsko se řítí na dno ekonomické krize a tečkou za dramatickým děním je přiznání levicového premiéra Ference Gyurcsánye k falšování údajů o hospodářském stavu země. Lži vyvolaly mezi obyvateli vlnu protestů a opozice zmatku náležitě využila. K předčasným volbám nakonec nedošlo, ale jak dopadnou příští volby, bylo nad slunce jasné. Přeshlapy Gyurcsányova kabinetu hrály nejsilnějšímu pravicovému uskupení do karet. Orbánovi stačilo využít své řečnické umění a podpořit naléhavou rétoriku velkolepými shromážděními, aby se po osmi letech opět postavil do čela vlády. Masivní kampaň podpořená populistickými slogany a okázalé plány týkající se ozdravení zbídačené země, snížení nezaměstnanosti, podpory rodin a zdravotnictví byly „obecněstvem“ hladce přijaty.

Putinův kocour v nejveselejším baráku Gazpromu

Zajímavý je také obrat Orbána ve vztahu k Rusku. V roce 2007 se otevřeně staví proti spolupráci s Východem a ostře kritizuje tamější nedemokratické poměry. Je podle něj nemyslitel-

né, aby se „někdo, koho vyprovodili ze dveří, vrátil zpět oknem“. V roce 2008 parafrázoval v souvislosti s plynovou problematikou známý slogan z komunistické éry a řekl, že nestrpí, aby bylo Maďarsko „nejveselejším barákem Gazpromu“. Stěžejními body volebního programu z roku 2010 byla mimo jiné také energetická nezávislost. Neuplynula dlouhá doba, a tato prohlášení jakoby se rázem vypařila. Politik bez výraznějších společenských skandálů, sportovec a propagátor zdravého životního stylu (zavedl v Maďarsku zákaz kouření v restauracích a prodej tabákových výrobků omezil na specializované prodejny) se s podporou spořádané rodiny za zády dostává pod kritickou mezinárodní palbu, nejprve díky kontroverzní změně ústavy, poté kvůli změně volebního zákona, která mu bezpochyby pomohla obhájit premiérskou funkci. V posledních měsících pak novinové titulky skloňují dohodu o dostavbě jaderné elektrárny Paks, kterou uzavřel s Vladimírem Putinem. Přestože před lety propagoval transparentnost v mezinárodních jednáních, ukazuje se, že tyto požadavky adresoval jen svým oponentům, a sám teď podrobnosti smlouvy o financování elektrárny ruskou firmou ROSATOM tají. Maďarsko v současné době dováží z Ruska 80 % plynu a 75 % ropy a s konečnou platností se vzdalo účasti na projektu plynovodu NABUCCO. Náhradou vznikla dohoda s Moskvou na plynovodu SOUTH STREAM, který Maďarsku zajistí nemalé zisky za tranzitní poplatky. Pouta mezi Orbánem, který si tak zakládá na samostatnosti a nedotknutelnosti maďarské nezávislosti, a nenáviděným Východem jsou čím dál těsnější.

Někteří maďarští publicisté přezdírají „svého“ premiéra „oblíbeným Putinovým kocourem“. Levicový protivník Gyurcsány na demonstraci proti atomovému paktu prohlásil, že „nechce být podnájemníkem ve svém vlastním domě“, nazval premiéra lhářem a zrádcem. Své vystoupení korunoval větou, že „také Orbán lhal ráno, v poledne i večer“. Ruský tisk nezůstal v tomto ohledu pozadu, o Maďarsku se objevily nárážky reflektující minulost země, prý „má mnoho konfliktů s Evropskou

unií a vrací se ke své ruské matičce“. Kroky Orbánovy vlády ztotožňuje ruský tisk s bývalým komunistickým vůdcem Jánosem Kádárem.

Hledá se vyzyvatel

Přes ostrou mezinárodní a opoziční kritiku má Viktor Orbán stále širokou podporu veřejnosti. Mohou za to jeho vstřícné kroky k majitelům bankovních účtů a plátcům hypoték. Orbánova vláda se netajila tím, že chce, aby byla více než polovina bank na maďarském trhu domácích. Na bedra „cizích“ bank přitom klade daňové zátěže. Dlužníkům hypoték v cizích měnách usnadnil cestu z dluhové spirály stanovením fixního kurzu, který má kompenzovat oslabený forint. Dříve byl určen jen těm, kteří se se splátkami neopozdili více než 90 dní, nově byla lhůta prodloužena na 180 dní a přestala platit podmínka maximální hranice úvěru 20 milionů forintů. V lednu 2014 navíc vešel v platnost zákon, podle kterého mají klienti bank dva měsíční výběry zdarma, celkově si mohou bez poplatku vybrat až 150 000 forintů. Neméně populárním gestem Orbánovy vlády bylo převzetí miliardových dluhů obcí, které je nedokázaly splácet, a v neposlední řadě prosadila (i přes odmítavý postoj EU) snížení cen elektřiny, plynu, poplatků za vodu, stočné, odvoz odpadů a komijnické služby. Dodavatelům plynu navíc vznikla povinnost hradit náklady spojené s bezpečnostní kontrolou plynových kotlů a dalších zařízení. To vše samozřejmě pro dobro lidu v silném, nezávislém Maďarsku. Viktor Orbán ví, na co jeho ovečky slyší.

Pojistka proti případnému uklouznutí v podobě změny volebního systému se v posledních volbách ukázala jako funkční a schopnost účelně komunikovat s médii i lidem Orbán také neztratil. Otázkou je, do kdy mu tato taktika bude vycházet a jak se roztříštěná opozice dokáže vzchopit a připravit na to, aby se tomuto silnému protivníkovi a silícím tendencím z pravého okraje politického spektra mohla stát rovnocenným soupeřem v dalším volebním klání.

Petra Pásztorová

Úvod do historie maďarské levicové politiky

V dubnových maďarských parlamentních volbách zvítězil FIDESZ Viktora Orbána s obrovským náskokem před socialistickou opozicí (v poměru 45 % ku 25, 7 %). Výsledky voleb jsou důkazem toho, že se současná maďarská levicová politika nachází v dlouhodobé krizi, a nejvíce to platí o její hlavní představitelce Maďarské socialistické straně (MSZP), které se stále nepodařilo získat důvěru voličů po svém osm let trvajícím skandálním vládnutí. Důvod této krize je třeba hledat v minulosti blízké i vzdálené.

Levicový blok vznikl letos v lednu spojením středových a levicových stran. Podle všech výpočtů a předvolebních preferencí by tyto strany v případě samostatné kandidatury měly velmi malou šanci na úspěch, avšak společnými silami se jim podařilo „urvat“ druhé místo. Náplní kampaně Levicového bloku byla především averze vůči Orbánovi a jeho stylu vládnutí, kterému zástupci bloku vytýkali omezování demokratických principů a upevňování centralistické vlády. Též neustále zmiňovali změnu volebního systému, především pak změnu volebních okresů, které se zvětšily, přičemž se pozměnily hranice. Podle opozice byly tyto hranice upraveny na základě volebních výsledků z roku 2010 a to tak, aby co nejvíce vyhovovaly FIDESZu.

Faktem je, že koalice „protiorbánovských“ stran na vítězství nemohla dosáhnout v žádném případě, mohla pouze oslabit moc FIDESZu (tedy vlády jedné strany?) – a to se jí v podstatě také nepodařilo. Zdá se, že jak opoziční politici, ale tak i ti vládní zapomněli brát v potaz jeden důležitý součinitel v politickém spektru, Hnutí za lepší Maďarsko = Jobbik. Ten skončil na třetím místě (20,7 %), což by samo o sobě nebylo překvapením. Překvapením se však stalo, kolik dokázal utržit hlasů - pouze o tři procenta méně než všechny levicové strany dohromady. Z toho všeho vyplývá, že Levicový blok tyto volby „prohrál“ na celé čáře. A uvidí se, co bude dál, neboť roku 2018 Maďarsko čekají další parlamentní volby, ve kterých bude Gábor Vona (předseda Jobbiku) akceptovat jedině vítězství, a podle rostoucí obliby této strany už to nemusí být jen čirá fantazie.

Levice v zemi bez továren

Když se podíváme na politickou mapu Maďarska, po volbách je zbarvena oranžově (barva FIDESZu), jen na východě a jihovýchodě se objevily dva červené ostrůvky (barva Levicového bloku a především MSZP). Stejně jako u nás i v Maďarsku hlavní město volí jinak než zbytek země, tedy především pešťská část, která volila právě Levicový blok. Abychom zjistili, proč mají levicové strany tradičně největší podporu v Pešti, musíme se vydat zpátky časem až do 19. století,

do období vzniku moderních politických stran. Tehdejší sociální demokracie tradičně nacházela největší záso-
bárnu svých voličů v průmyslových oblastech, mezi
továrními dělníky. A zde je kámen úrazu. Maďarsko,
či lépe Uhersko bylo především agrární zemí, takzva-
nou obilnicí Rakouska – Uherska, průmyslová oblast,
kde byla šance na vytvoření stabilní levicové voličské
základny, se nacházela pouze v Pešti na ostrově Csepel,
který je dodnes nejdůležitějším průmyslovým centrem
Maďarska. Na to narážel i německý list Die Welt, kde
se hned po volbách objevil komentář, že „výsledky uka-
zují, že ‚levicovo-liberální podhoubí‘ už existuje pouze
v Budapešti, a i tam pouze na pešťské straně.“

Levicová revoluce v čele s Bélou Kunem roku 1919
vyústila v půlroční vládnutí tzv. Republiky rad a vypuk-
nutí rudého teroru. Mezi Maďary toto radikálně levi-
cové hnutí (tedy komunistické) mohlo najít podporu
pouze díky době a okolnostem. Po první světové vál-
ce bylo rozhodnuto, že se bývalé Uhersko rozpadne
a vzniknou nástupnické státy. S tímto faktem se Maďaři
nechtěli vyrovnat a politická reprezentace tuto skuteč-
nost nedokázala, když už ne zastavit, tak alespoň zmír-
nit. Samotnému Kunovi nešlo při obsazování území
Československa příliš o šíření myšlenek internacionály,
ale právě o ztracené území. Dokonce Lenin Kuna kriti-
zoval, že si na „levicovou politiku pouze hraje“.

Po svržnutí Republiky rad byli komunisté zakázá-
ni a po druhé světové válce do Maďarska „naordino-
vání“ ze Sovětského svazu. Nechci se detailně zabý-
vat událostmi 20. století, ani rozpitvávat vládu jedné
strany v Maďarsku, jen jsem pouze chtěla naznačit, že
Maďarům levicově - liberální smýšlení není tolik blízké.
Vždycky je totiž bližší košile než kabát a pro Maďary je
bližší vůně půdy než továrních výparů. Proto je zvlášť-
ní, že v devadesátých letech a pak na začátku nového
tisíceletí volby dokázala vyhrát nástupnice komunistic-
ké strany MSZP – Maďarská socialistická strana.

Od vedoucí role ke straně pro všechny

První svobodné volby do maďarského parlamen-
tu se konaly roku 1990, zvítězilo v nich demokratic-
ké uskupení MDF (Maďarské demokratické fórum)
v čele s intelektuálem Józsefem Antallem, výraznou
a silnou osobností, která dokázala sjednotit dosti názo-
rově nesourodé pravicové spektrum maďarské politické
scény. Antal se nedožil konce svého volebního období,
zemřel na rakovinu roku 1993. MDF tak ztratila vůdce
a začaly vnitrostranické hádky, které vyústily ve vítěz-
ství MSZP ve volbách roku 1994. Bylo to velice překva-
pivé vítězství, MSZP získala 54 % hlasů, tudíž nadpo-
loviční parlamentní většinu. Příčinu lze hledat kromě
smrti Józsefa Antalla a rozhádanosti pravicových stran

i v šikovné transformaci levicové politiky, které se podařilo shodit „prokletí“ předešlé hrůzovlády a začala se soustředit na otázky, které pálily všechny obyvatele. MSZP se stala „všelidovou“ stranou („catch-all“), která se svým programem snažila oslovit všechny zájmové skupiny obyvatel. V této době se začíná mnohem silněji budovat rozdíl mezi levicovými a pravicovými stranami, nesmiřitelnost mezi jejich hlavními představitelkami - MSZP a FIDESZ - se vyostřuje a vede k hádkám, které jsou typické pro období na začátku nového tisíciletí, a které otrávil nejméně jednoho voliče.

Další volby vyhrál FIDESZ. Ten vyhrál též volby roku 2002, ale protože jako jediná pravicová strana, která dostala důvěru voličů, nemohl sestavit koaliční vládu, ujala se této role opět MSZP, která v těchto volbách získala pouze o 2 % méně hlasů než FIDESZ. MSZP pak byla u vlády dalších osm let, společně s jinou levicovou stranou. Volby roku 2006 MSZP mohla vyhrát jedině proto, že dokázala šikovně zatajit reálný stav ekonomiky Maďarska. K vítězství pomohla i do té doby nezvykle masivní kampaň, ve které se soustředili především na snížení daní (pro levicáky zvláštní sliby) a zvýšení životního minima.

Místo lhaní ohnivé oči

Ze svého vítězství se MSZP mohla radovat pouze půl roku, na podzim 2006 byla na veřejnost vypuštěna nahrávka, ve které tehdejší premiér MSZP Ferenc Gyurcsányi velmi nevybíravým způsobem hodnotí své dosavadní vládnutí a nedávné volební vítězství: „Lhali jsme ráno i večer! Podělali jsme všechno, co jsme mohli, a to ne trochu, ale hodně.“ I přes silné protesty obyvatel a nátlak FIDESZu se MSZP podařilo „dotrpět“ svůj určený čas do roku 2010, kdy ve volbách drtivě zvítězila Orbánova strana, a k tomuto úspěchu jí dopomohlo nejen ono předešlé skandální vládnutí, ale i historické souvislosti, které jsou naznačeny výše.

■ „Új korszakot nyitunk“ znamená „otvíráme novou epochu“. Ta pro maďarskou levici evidentně nenastala. Pěkný obličej lídra Mesterházyho nezabral.

Zdroj: Facebook/Mesterházy Attila

Po uveřejnění nahrávky s Gyurcsányiho přiznáním vypukly po celém Maďarsku demonstrace. Demonstranti žádali odstoupení Gyurcsányiho z funkce premiéra MSZP a předčasné volby. První požadavek MSZP splnila, když Gyurcsányi podal demisi, druhý už nikoliv. Na Gyurcsányiho místo premiéra nastoupil nestraník Gordon Bajnai, Gyurcsányi si však podržel místo předsedy strany, ze kterého odstoupil až na jaře 2009 před blížícími se volbami – jeho popularita klesla na bod mrazu, stejně tak popularita MSZP. Předsedkyní strany se stala Ildikó Lendvai, zkušená leč nevýrazná politička, která nedokázala odvrátit zdrcující porážku ve volbách roku 2010 a která okamžitě po tomto neúspěchu odstoupila z funkce. Na její místo byl zvolen mladý politik Attila Mesterházy, toho času 36letý. MSZP chtěla FIDESZu konkurovat podobně mladým předsedou se stejně zvučným jménem jako je Viktor, vždyť jmenovec Mesterházyho nebyl nikdo jiný než slavný Attila Hun,

který podle legendy přivedl Maďary do Panonské nížiny. Bohužel karta na Attilu Mesterházyho nevyšla tak, jak si MSZP představovala. Za pěknou tvář s ohnivými očima (jakou Mesterházy bezesporu má) se skrývá nevýrazná osobnost, která stěží může konkurovat Orbánovi. Když už nic, tak se Attilu Mesterházyho podařilo oslovit mladé voličky, které si jeho podobiznou zdobí své pokojíčky.

Místo závěru použiji úryvek z knihy polsko-maďarského esejisty Krysztófa Vargy „Guláš z Turula“, kde hodnotí hádky mezi Orbánem a Gyurcsányim: „Dnešní maďarská politika potřebuje CiccioLinu jako nikdy předtím (narážka na neúspěšnou kandidaturu této pornohvězdy do maďarského parlamentu roku 2002). Paní CiccioLinu by měla příležitost vnést do maďarského veřejného života spásnou dávku sexu a smířit dva politické kohouty, kteří mezi sebou svádějí neustálý souboj.“

Alena Mikolášková

„Polák a Maďar, dva bratři v šavli i ve sklenici“

Těmito slovy začíná v Polsku i Maďarsku dobře známé přísloví. Vzniklo již ve středověku, má mnoho variant jak v polštině, tak maďarštině, a traduje se dodnes. Všechny verze však nesou stejné poselství: Poláci a Maďaři jsou národy, které spolu mají nadstandardně dobré a přátelské vztahy již po tisíc let. Jsou ale jejich vztahy i dnes takové jako dříve? Není přísloví už jen vzpomínkou na minulost, která se již nevrátí?

Středověk: spolu i proti sobě

Polsko a Maďarsko za sebou skutečně mají velmi dlouhou společnou historii, která je spojuje. Již při vzniku obou států v 10. století je spojovaly velmi podobné geopolitické podmínky: oba státy přijaly západní křesťanství, oba státy musely odolávat pangermánským snahám Svaté říše římské o dobytí jejich území, oba státy se také považovaly za hraniční západní civilizace, kterou musejí se zbraní v ruce bránit. Tento společný osud a poslání předurčily Poláky a Maďary k vzájemné spolupráci a skutečně z nich učinily bratry „v šavli i ve sklenici“. Časté byly také sňatky mezi rody Piastovců a Arpádovců, které obě země ještě blíže propojily a nejednou vyvrcholily v personální unii: za Ludvíka I. Velikého ve 14. století a za Vladislava III. Jagellonského v 15. století. V 16. století vládce Sedmihradska, které bylo po bitvě u Moháče v roce 1526 – v níž se na stranu Maďarů postavila také celá řada Poláků – vlastně poslední výspou svobodného Maďarska, známý Báthory István (Stefan Batory), sjednotil toto karpatské knížectví s Polsko-litevskou unií (Rzeczpospolitou).

Vztahy mezi oběma národy ale nebyly ani v počátcích jejich existence ideální. Kromě shodných prvků bylo i mnoho těch, které mezi nimi stavěly spíše hráze. Jedním z nich byl, a dodnes je, odlišný jazykový základ: polština patří do skupiny západoslovanských jazyků, kdežto maďarština je ve středoevropském regionu jako ugrofinský jazyk bezesporu raritou. Původně katolické Uhry začaly postupem času tíhnout spíše k protestantismu, což se Polsko-litevské unii, která byla tradiční baštou katolicismu, jemně řečeno nelíbilo. Poláci pak dokonce spolupracovali s Habsburky, aby tyto nebezpečné tendence v Maďarsku potlačili. Uherští panovníci se také nejednou pokoušeli polské země dobýt silou a neváhali se přitom spojit s polskými nepřáteli: Matyáš Korvín se proti Rzeczpospolité spojil s moskevským vládcem Ivanem III. a Jiří II. Rákoczi chtěl polskou královskou korunu získat ve spolupráci se švédským králem Karlem X. Augustem.

„Dlouhé“ 19. století

Do 19. století vstoupily Polsko a Maďarsko naprosto odlišně. Bývalá Rzeczpospolita, která se v době své největší slávy rozkládala od Baltu na severu po Černé moře na jihu, přestala existovat. Notoricky známé dělení Polska v letech 1772, 1793 a 1795 mezi Rusko, Prusko a Habsburskou

monarchii ale samozřejmě nevymazalo z dějin polský národ, který mohl nadále rozvíjet svoje vztahy s Maďary. Území Uher se nacházelo pod nadvládou Habsburků, kteří zemi drželi pod svou kontrolou. Nespokojenost velké části Maďarů s rakouskou dynastií vedla v krizových letech 1848 a 1849 k revolučnímu hnutí. Do krvavých střetů mezi vládními vojsky a maďarskými povstanci se na straně těch druhých zapojili i polští legionáři v počtu asi 3 000 mužů. Dodnes oslavovaným hrdinou maďarské revoluce je Józef Bem, polský generál, o němž psal i největší maďarský národní básník a revolucionář Sándor Petőfi. Bem se zbraní v ruce usiloval o osvobození jak polského, tak maďarského národa zpod cizí nadvlády, a proto je dodnes v obou zemích oslavován. V průběhu 19. století Poláci i Maďaři bojovali každý proti svému utlačovateli, především proti Rusku respektive Habsburské monarchii, a v těchto snahách o osvobození si navzájem nejednou pomáhali. Na počátku 20. století se ale oba státy opět ocitly v naprosto odlišné situaci.

Meziválečné období

Po skončení zatím největšího krveprolití v dějinách lidstva se geopolitická situace v regionu střední Evropy dramaticky změnila, což samozřejmě postihlo Polsko i Maďarsko. Na základě versailleského poválečného systému, po více než stoleté přestávce, došlo k obnovení polského státu. Druhá polská republika usilovala o co největší územní rozsah, což vedlo i k ozbrojenému konfliktu s rodícím se Sovětským svazem v letech 1919–1921. Jako již mnohokrát, Maďaři přišli svému „bratru v šavli“ na pomoc. Maďarsko bylo v odlišné situaci. Bylo státem poraženým, který musel přijmout drastické podmínky Trianonské mírové smlouvy, kterou celá řada Maďarů dodnes vnímá jako národní tragédii. Polsko, jako znak solidarity, odmítlo Trianon ratifikovat. Po celé meziválečné období se okleštěné Maďarsko v rámci revizionistické politiky snažilo získat svá bývalá území zpět. Tyto snahy mu značně komplikovaly vztahy se sousedními státy, hlavně s Rumunskem a Československem. Vztahy s Polskem však zůstaly dobré, protože mezi nimi se žádný územní spor nekonal. Naopak, obě země usilovaly o vytvoření společné hranice, která by jim umožnila intenzivnější kontakty. Toto přání se naplnilo až s pomocí Třetí říše prostřednictvím Vídeňských arbitráží, kdy Horthyho Maďarsko získalo na úkor Československa Zakarpatskou Ukrajinu. Tento fakt se stal pro další vývoj vzájemných vztahů klíčovým.

Druhá světová válka

Na začátku druhé světové války se oba národy ocitly na opačné straně barikády: Maďarsko se spojilo s Hitlerem, aby naplnilo své revizionistické požadavky, a Polska se nikdo na nic neptal: již tradičně bylo rozděleno mezi Německo a Rusko a přestalo existovat. Přestože se admirál-regent Miklós Horthy snažil udržovat se svým německým spojencem dobré vztahy, když došlo na Polsko, byl

ochoten riskovat. Německé armádní velení při okupaci Polska požádalo maďarského regenta o povolení průchodu pro své vojsko i techniku, aby mohlo zaútočit z jihovýchodu. Tento požadavek Horthy rázně odmítl a premiér Pál Teleki nechal zaminovat železniční tunely pro případ, že by se Němci rozhodli jednat proti jeho vůli. Zároveň Horthy povolil polským politikům, kteří pak vytvořili polskou exilovou vládu, a desetitisícům vojáků, kteří se významně zapojili do bojů proti fašistickému bloku na různých frontách druhé světové války, aby přes území Maďarska prchli do bezpečí. Jako memento v Budapešti až do roku 1941 fungovalo polské vyslanectví.

Společně za železnou oponou

Polsko i Maďarsko se po roce 1945 ocitly na východní straně železné opony. Kromě deklarovaného oficiálního vzájemného přátelství všech socialistických zemí světa, které bylo často tak trochu umělé a vynucené Moskvou, si oba národy vůči sobě uchovaly upřímnou náklonnost. Ta se nejvíce projevila v revolucích roku 1956. Události odstartovaly dělnické protesty v polské Poznani za zvýšení mezd, které byly brutálně potlačeny represivními složkami Polské lidové republiky s celkovou bilancí okolo 60 mrtvých. Maďarští studenti vyšli do ulic Budapešti se standartami s polským národním znakem – bílým orlem – a kráčeli k pomníku Józefa Bema. Obdobné události jako v Polsku na sebe, přesně podle teorie „varšavského expresu“, v Maďarsku nenechaly dlouho čekat a maďarská protirežimní revoluce byla drtivě poražena sovětskými vojsky. Zemřelo při ní na dva a půl tisíce lidí a zhruba 20 000 bylo v bojích zraněno. Polská reakce byl rychlá. Lidé začali spontánně darovat krev, kterou posílali do Maďarska, aby pomohla zraněným povstalcům. Bratři se tak v polovině 20. století spojili i pokrevně.

Společně na Západ

Po pádu komunistických režimů, který měl v obou zemích podob-

ný průběh, se vzájemné přátelství a spolupráce mohly opět rozvíjet svobodně. Již v roce 1991 podepsaly obě země smlouvu o přátelství a spolupráci, kterou Polsko tradičně uzavírá pouze se státy, s nimiž má společnou hranici. V témže roce vznikla také Visegrádská skupina, v jejímž rámci si měly středoevropské státy pomáhat v otázkách evropské integrace, a která funguje, byť s jinými prioritami, dodnes. V roce 1992 oba státy vstoupily do Středoevropské zóny volného obchodu (CEFTA), v jejímž rámci došlo k intenzifikaci ekonomické výměny. K výraznému posílení středoevropské spolupráce (včetně polsko – maďarské) však v rámci zmíněných organizací nedošlo. Hlavní prioritou pro všechny zúčastněné země zůstala integrace do euroatlantických struktur. I když jednotlivé středoevropské státy deklarovaly vzájemnou spolupráci při úsilí vstoupit do EU a NATO, ve skutečnosti přišli „neznalý bratra“, když jednaly obecně velmi individualisticky. Dnes, když už jsou Poláci i Maďaři jak v NATO, tak v EU, jsou jejich bilaterální vztahy spíše pragmatické, a nikoli romanticky bratrské či zcela speciální, jak tomu bylo v různých historických etapách.

Nicméně politici na obou stranách tradičně dobré vztahy stále vyzdvihují. Prezident Bronisław Komorowski například řekl, že „mezi jinými národy není takové přátelství jako mezi Poláky a Maďary“. V podobném duchu se vyjádřil i bývalý maďarský prezident Pál Schmit. Podle něj je polsko-maďarské přátelství věčné. Polský ministr zahraničí Radosław Sikorski dokonce popsal vzájemné vztahy jako dokonalé. Oba národní parlamenty také vyhlásily 23. března dnem vzájemného přátelství. Politici obou států se ale při otázce na to, jak se tyto dobré vztahy projevují, obracejí do méně či více vzdálené minulosti. Příklady ze současnosti, které by neměly čistě pragmatický – a tedy nijak zvláštní – charakter, najít nemohou.

Zatímco Polsko upevňuje pozici regionálního hegemonu, Orbánovo Maďarsko se postupně stalo outside-rem Evropy. Osudy obou zemí se tak navzájem spíše vzdalují. Je tedy otázkou, jestli celý tento příběh o tisíciletém přátelství mezi dvěma bratry, není jen konstruktem, který se politici na obou stranách snaží s odkazem na minulost zuby nehty udržet.

Kateřina Hamatová

■ Tito Poláci a Maďaři si rozumějí. Setkali se během oslav výročí maďarské revoluce.

Zdroj: Wikimedia Commons/Derzsi Elekes Andor

„Svobodné volby zvítězily nad Kulatým stolem. To je úspěch.“

Dariusz Gawin je polským historikem idejí, filosofem a publicistou. Od roku 2004 je zástupcem ředitele Muzea Varšavského povstání. S Dariuszem Gawinem jsme hovořili v březnu v Polském institutu v Praze.

Politika paměti

Co si máme představit pod politikou paměti?

Pojem politika paměti (polityka historyczna) se objevil v polském veřejném diskurzu před více než deseti lety. Patřím ke skupině, která tento termín uváděla v život. Jedná se o skupinu konzervativců a konzervativních liberálů okolo varšavské revue Teologia Polityczna (např. Marek Cichocki, Dariusz Karłowicz, Tomasz Merta a další) a krakovského Centra politického myšlení (Ośrodek Myśli Politycznej). Tento pojem jsme zavedli na protest vůči tomu, co se v Polsku dělo v 90. letech. Tehdejší politické i intelektuální klima utvářela spolupráce liberálně levicových elit Solidarity s postkomunisty. Samozřejmě že neměli stoprocentní vliv, ale jednalo se o politické síly, které prováděly transformaci od komunismu k demokracii a udávaly tón. Je si třeba uvědomit, že 90. léta jsou světem bez internetu, takového jak ho známe dnes, jsou světem bez digitální televize. Jsou světem papírových novin, kterých ale nebylo tolik jako dnes. Svět před dvaceti lety navíc fungoval trochu jinak, proto byla dominance ve veřejném diskurzu snáze dosažitelná. Dnes žijeme ve více pluralistickém světě.

Jaké názory v 90. letech převládaly?

Stručně řečeno, postsolidaritní elity se domnívaly, že se musíme soustředit především na budování liberální demokracie a tržní ekonomiky, přičemž otázka vyrovnání se s komunistickou minulostí zůstávala tak trochu stranou. Mělo to i své politické důvody, protože postkomunisté, kteří hráli důležitou roli, z pochopitelných důvodů nestáli o vyrovnání se s Polskou lidovou republikou (PLR), protože se jich to osobně týkalo. Onu atmosféru nejlépe dokresluje heslo Aleksandra Kwaśniewského v prezidentských volbách v roce 1995, v nichž zvítězil nad Lechem Wałęsou. To heslo znělo: „Zvolme budoucnost“. Podobné argumenty často zaznívaly v mediálních polemikách: Minulost nechme historikům, lidé by měli hledět do budoucna, budovat blahobyt a demokracii.

Co se vám na tom nezdálo?

Tady byly dvě záležitosti budící pochybnosti. Za první, spravedlnost tu byla ponechána stranou. Komunismus byl zločinným systémem a bylo v něm mnoho věcí, které bylo třeba nejen ukázat, ale i potrestat. Za druhé, liberální demokracie se musí opírat o nějaké hodnoty, nemůže být světónázorově neutrálním, čistě procedurálním systémem. Také liberální demokracie potřebuje své mýty, rituály a symboly, které vycházejí z daných hodnot. Mezi liberálně levicovou inteligencí panovala výrazná nechuť k mýtům, rituálům a symbolům, protože značná její část původně vycházela z marxismu. Oni měli velikou nechuť k jakémukoliv

diktování. Každá výrazná státní politika se jim proto spojovala s vnucováním názorů, s propagandou atd. Koneckonců sami to kdysi svým způsobem dělali. Jedním ze způsobů boje s komunismem této levicově liberální inteligence, pro niž byli symbolem Gombrowicz, Mrożek, ale i Wajdovy filmy, bylo zpochybňování polských mýtů a stereotypů. Jakýchkoli mýtů, protože mýty mohou vést k totalitarismu nebo nacionalismu, obecně k neodpovědné politice. Bylo paradoxní, že specialisté na demytologizaci nebyli schopni sami navrhnout mýty, které by pomohly systému liberálních hodnot zakořenit ve společnosti. Z jejich strany se nejednalo o zlou vůli, odpovídalo to jejich identitě, životní dráze a myšlení o politice i světě.

Liberální demokracie se bez mýtů neobejde?

Lord Dahrendorf kdysi řekl, že liberální demokracie je chladným projektem, který pokud se neopírá o hodnoty a symboly, stane se jen souborem jistých procedur, které jsou neutrální do slova a do písmene. V takové skutečnosti pravda i lež jsou rovnocenné a mají stejná práva. To je nezamýšlený důsledek toho, co můžeme nazvat „laissezfaireismem“ v oblasti hodnot. Někteří liberálové tvrdí, že stát tu není od toho, aby říkal, co je dobré a zlé, stát pouze hlídá dodržování pravidel debaty. Čili estébák a jeho oběť, kterou mučil, jsou rovnocennými účastníky veřejné debaty, kde oba představí své argumenty a veřejnost si vybere, kdo z nich má podle ní pravdu. My jsme se domnívali, že je to nejen morální skandál, ale i politická chyba. Proto jsme se za pomoci politické filosofie snažili prosadit názor, že stát jako nástroj politického společenství má nejen možnost, ale má též povinnost prosazovat ty hodnoty, jež jsou podle něj důležité, a vymezit chování, které považuje za trestuhodné. A že jedním z nástrojů pro přiblížení těch hodnot je vracení se do historie. Vždyť už staří Řekové a Římané věděli, že příklady z historie utvářejí představu lidí, jaký je svět i politické společenství, ve kterém žijí. Proto jsme zformulovali ten požadavek, že by stát měl pěstovat aktivní politiku paměti a nenechávat všechno na historících, vědcích atd.

Jak se liší politika paměti v Polsku a na Západě?

Všechny západní demokracie pěstují politiku paměti a všechny mají určité symboly, mýty a rituály, které jsou součástí veřejné sféry. Ať už jde o pomníky, názvy ulic a náměstí, o to, co je na známkách, bankovkách, co se učí děti ve škole nebo kdy jsou státní svátky. Jenomže zatímco v liberálních demokraciích typu USA, Francie a Velké Británie se o podobě politiky paměti rozhodovalo před desítkami, stovkami let, v Polsku jsme to museli učinit za života tohoto pokolení. Když jsme začali na veřejnosti mluvit o politice paměti, vyvolávalo to ohromné kontroverze. Ne pouze ze strany postkomunistů, ale i z levicově liberálního prostředí. Jak už jsem říkal, báli se, že stát bude například říkat vědcům, co mají psát a co ne, že bude podobně jako za komunismu vnucovat nějakou ideologii. Rozumím postoji těchto lidí, protože oni mají své děsy a způsob myšlení

z doby komunismu, ale ty jejich výhady byly velice přehnané. Po více než deseti letech pojem politika paměti už do určité míry nebudí takové kontroverze. Jak se před deseti lety zuřivě debatovalo, zda je vůbec možné navrhovat politiku paměti, a odpověď byla, že ne, že to je hrozné a škodlivé, tak dnes se už spíše diskutuje, jakou politiku paměti zavádět. A ten moment, kdy od diskuse, zda stát má vůbec pěstovat politiku paměti, přecházíme k diskusi o její podobě, už je velkým vítězstvím. V rámci liberální demokracie nelze všem vnutit jeden způsob myšlení, lze pouze prosadit společné myšlení o nástrojích a mechanismech. Když si vzpomenu, že jedni z našich největších kritiků sami dnes v současné vládě pěstují politiku paměti, s níž se nemusím shodovat, ale už vidím, že pochopili, že je třeba se tím zabývat, tak mě to těší. To je svým způsobem vítězství.

Muzeum Varšavského povstání obdrželo řadu cen. V čem spočívá jeho úspěch?

Muzeum vzniklo před deseti lety a po celou dobu je nejmodernější institucí svého druhu v Polsku. Dosáhlo zásadního obratu v způsobu myšlení o politice paměti. Ukázalo, že stát i samospráva mají závazek zabývat se těmito záležitostmi, což samozřejmě stojí hodně peněz. Tehdejší varšavský primátor Lech Kaczyński coby zakladatel muzea dokázal nemožné. Všichni říkali, že by muzeum mělo vzniknout, ale nějak se to nedařilo, neboť, jak jsem už říkal, v 90. letech byl kladen větší důraz na ekonomiku a budování demokratických mechanismů než na podobnou činnost v oblasti symbolů. Kaczyński tedy dokázal, že je možné podobnou instituci vybudovat a že to přináší úspěch. Mění se tím přístup lidí, ale také to přináší popularitu politikům, protože dělají to, co si lidé žádají. Nyní tak lidé vědí, že se vydávání peněz na politiku paměti „vyplácí“. Vyplácí se společnosti, ale i politikům, kteří se ucházejí o podporu obyvatelstva.

Čím je Muzeum Varšavského povstání tak výjimečné?

Muzeum uspělo proto, že změnilo způsob fungování institucí zabývajících se historií, neboť muzeum není

pouze historickou institucí, ale je též velkou kulturní institucí. My jsme to začali dělat jako první, ale náš způsob práce pak převzali i ostatní, a to do určité míry změnilo způsob fungování politiky paměti v polské kultuře. Nestačí mít pouze expozici, je třeba vydávat komiksy, organizovat hry ve městě, pořádat přednášky, rodinné pikniky, rockové koncerty či divadelní představení. Zveme nejlepší polské režiséry, aby 1. srpna předvedli představení na téma Varšavského povstání. Shodou okolností je v Polsku divadelní svět orientován spíše doleva. My však jako instituce spíše konzervativní, která byla založená pravicovým politikem, nemáme problém s tím, aby u nás levicoví autoři předváděli své hry, které někdy bývají vůči povstání kritické. Protože velká kulturní instituce se musí obracet na každou skupinu, musí mít co nabídnout jak povstalcům, kteří mají dnes 80 – 90 let, tak i těm, kteří poslouchají hip hop, jazz nebo rock. Historická tematika svázaná s komunismem a II. světovou válkou hraje velkou roli v současné polské popkultuře, a tak dnes již každá nová historická instituce ví, že musí fungovat jinak, než to bylo dříve běžné

Varšavské povstání i situace na Ukrajině

V srpnu se bude připomínat 70. výročí Varšavského povstání. Co bylo podle vás na té události nejdůležitější?

To není pouze příběh o tom, jak polský podzemní stát podnikl poslední pokus uchránit suverenitu země. 40 tisíc vojáků podzemní armády se ve Varšavě pustilo do války s Němci, která skončila porážkou, protože se Stalin rozhodl povstání nepomoci. Jak pro Polsko začala válka faktickou spoluprací Hitlera se Stalinem v podobě paktu Ribbentrop–Molotov, tak i skončila neformální spoluprací Hitlera se Stalinem právě ve Varšavě. Zahynulo skoro 200 tisíc lidí a celé město zůstalo srovnané se zemí. To je bezprecedentní událost v čase II. světové války, neboť dokonce ani z německých měst (včetně Berlína), která byla celkově zničená, nebyli vyhnáni všichni lidé.

■ Dariusz Gawin na dvoře Polského institutu v Praze. Foto: Tomáš Fošum

Němci od počátku plánovali totální zničení Varšavy?

Na začátku povstání Adolf Hitler s Heinrichem Himmlerem osobně rozhodli o vyvraždění všech obyvatel Varšavy. 1. srpna odpoledne předpokládali, že ve Varšavě zahyne milion lidí. To už je genocida. Ve čtvrti, která se jmenuje Wola, Němci během prvního týdne vyvraždili 40-50 tisíc lidí. Ukázalo se, že německá vojska nemohla současně vyhlazovat obyvatelstvo a válčit s povstalcem, neboť jim chyběla munice a nedokázali to logisticky zorganizovat. Na prosbu velitele německých vojsk byl ten původní rozkaz odvolán, ale i tak ještě během povstání zahynulo 100 tisíc civilistů. Mezitím západní spojenci prohlásili, že povstalci jsou chráněni mezinárodním právem, a proto Němci podepsali kapitulaci povstalců a povstalci vyšli z města. Potom však Hitler vydal příkaz, aby bylo z města vyhnáno veškeré obyvatelstvo. Prázdné město nejprve Němci zcela vyrabovali, a potom ho německé oddíly začaly bořit – budovu po budově vyhazovaly do povětří. Varšava se ocitla na prahu celkového zničení, přičemž ten práh v době II. světové války překročili pouze Židé jako společenství. Ve Varšavě Němci nedokončili celkovou genocidu civilního obyvatelstva, přestože zahynulo 200 tisíc lidí, ale dokončili zkázu města.

pokračování na straně 14

pokračování ze strany 13

Proč se o povstání ve světě příliš neví?

Protože Sověti, kteří byli tichými společníky Hitlera v osudu Varšavy, nechtěli o tom mluvit. Polští komunisté též neusilovali o to, aby svět o tom věděl. Místo toho pronásledovali vojáky Zemské armády, kteří bojovali s Němci, coby fašisty a německé agenty! Proto se do dnes stává, že je Varšavské povstání zaměňováno s povstáním ve varšavském ghettu, které se konalo o rok dříve. Protože svět ví o povstání v ghettu, ale neví o Varšavském povstání. Na Varšavském povstání je ještě jedna věc hodna pozornosti, a sice že ukazuje to, co lidé na Západě nechtějí vidět – že jeden i druhý totalitarismus byl genocidní. A že pro naši část Evropy bylo osudové, že se nacházela mezi Hitlerem a Stalinem, kteří byli úplně stejní zločinci, což osud Varšavy ukazuje v kostce. Povstání ukazuje v kostce, čím bylo 20. století, speciálně v této části Evropy. Varšavské povstání by mělo Polákům vždy připomínat, že ve smyslu geopolitickým i symbolickým leží mezi Ruskem a Německem. Celá ta oblast střední a východní Evropy se nachází mezi Německem a Ruskem, a na to je třeba pamatovat. Samozřejmě, Němci se skutečně změnili, ale to, co se dnes děje na Ukrajině, ukazuje, že Rusové se nezměnili tak moc jako Němci.

Napsal jste, že Vám ukrajinský osud připomíná osud Polska...

K porozumění současnému dění na Ukrajině je třeba číst polské dějiny 18. století, neboť Ukrajinci jsou v trochu podobné situaci, jako jsme tehdy byli my, čili ve stavu celkové slabosti i ohrožení ze strany Ruska, které svou agresivitu schovává za racionální zdůvodnění. Ruská carevna Kateřina Veliká vysvětlovala svou imperialistickou a agresivní politiku vůči Polsku jako nevyhnutelnou, racionální nutnost. To nebylo nazývané ruským šovinismem a nacionalismem, ale pouze jako úsilí o rovnováhu moci. „Poláci si neumějí vládnout, panuje tam anarchie, kvůli obnově pořádku a racionálnímu fungování politické reality je třeba stabilizovat situaci, což znamená rozdělení země.“ To připomíná Putinův způsob argumentace vůči Ukrajincům. To, co se děje na Ukrajině, je pro Rusy typický způsob jednání. Takže po zabrání Krymu Rusové navrhli Ukrajincům, že jim napíší ústavu... To je podobné, jako když v Polsku byl po rozdělení země donucen Sejm, aby se sešel a rozdělení schválil. Rusové to byli schopni zařídit, a každopádně pak šlo o legální akty uznávané celým Západem.

V čem dále situace na Ukrajině připomíná polskou zkušenost z 18. století?

Ukrajinci mají také všechny vnitřní problémy, jaké mělo Polsko v 18. století, tedy velice slabý stát speciálně oslabovaný ze strany Ruska. Moskva posledních 25 let pečlivě hlídala, aby se tzv. oligarchové na Ukrajině chovali jako naši magnáti v 18. století. To byli nezvykle bohatí, vlivní jedinci, kteří se zajímali pouze o brání úplatků z Východu nebo rozkrádání vlastní země proto, aby za peníze nastolili situaci, kdy bude jejich země tak slabá, že ji bude moci Rusko bez boje spolknout. Když jsem viděl ty oligarchy, Janukovyče, tak mnoho

z nich mi připomínalo právě naše magnáty z 18. století, kteří byli kvůli majetku schopni všeho, včetně absolutní zrahy. A přestože polská drobná šlechta, vlastenci, občané byli připraveni k hrdinským činům, neměli za sebou fungující stát. Protože Rusko po celé 18. století pečlivě hlídalo, aby polská armáda byla slabá a stát neúčinný. A ve chvíli, kdy Polsko došlo k tomu, že ho bylo možné beztretně spolknout, rozdělit, tak to Rusko udělalo. Samozřejmě, polská situace byla horší než ukrajinská, protože my jsme měli Rusko, Prusko a k tomu ještě Rakousko. Po tři generace bylo Polsko oslabováno zvenčí a Poláci se oslabovat nechali. Jistě, ukázalo se, že to není navždy, protože navzdory všemu Polsko znovu získalo samostatnost. Nezmizelo z mapy Evropy i po celou dobu zůstalo celkem velkým národem. Ale i tak to zůstává mementem a Ukrajina by se dnes měla učit z naší zkušenosti. Od jejich rozhodnosti a od jejich učení se na chybách, i těch polských, záleží, jestli uspějí. Bude to jen na nich. Ačkoli budou mít všestrannou pomoc například ze strany Polska, pokud však Putin vjede do Doněcku nebo Charkova, tak nikdo tanky a letadla Ukrajině na pomoc nepošle.

Velký obrat**Napsal jste knihu Velký obrat (Wielki Złot) o levicových intelektuálech. Proč byl jejich obrat od marxismu k církvi a občanské společnosti tak důležitý?**

Byl neobyčejně důležitý, protože se stal jedním ze základů budování velkého hnutí, které se zasloužilo o pád komunismu v Polsku. Byl jedním z nedůležitějších zdrojů Solidarity. Polská levicová inteligence, která do značné míry podpořila komunismus a přijala marxismus, začala s tím komunistickým státem bojovat a potřebovala k tomu novou ideologii, jinou než marxistickou. Neboť ještě na přelomu 50. a 60. let polští disidenti kritizovali PLR zleva. Kuroń a Modzelewski se na začátku 60. let domnívali, že v Polsku je třeba dokončit proletářskou revoluci. A za to šli do vězení, nikoli za to, že by chtěli svobodné, liberální, demokratické Polsko s tržní ekonomikou... Pouze si mysleli, že – když použijí levičácký jazyk – stranická byrokracie ukradla myšlenku revoluce, proto by měla tedy nejprve vypuknout revoluce, aby mohla být vybudována přímá a dělnická demokracie. Na přelomu let 60. a 70. zažili absolutní šok způsobený Březnem 1968, kdy se komunistická vláda vypořádala se studenty a opozicí užívající nacionalistická a antisemitská hesla. To byl pro ně rozhodující moment pro rozchod s marxismem a komunismem, a tehdy se ocitli v ideologické prázdnotě. Jejich nová ideologie se zrodila ze setkání s prostředím tak zvaných otevřených katolíků (katolicy otwarcy). Jednalo se o varšavské a krakovské skupiny, které fungovaly na oficiální bázi, měly dokonce poslance v loutkovém Sejmu PLR. A také tyto otevření katolíci se čím dál více rozcházeli s režimem.

Ono setkání muselo být pro ty levicové intelektuály zpočátku těžké.

Samozřejmě jako levičáci se ještě v 50. a 60. letech domnívali, že katolická církev je baštou reakce v Polsku, a bojovali s ní stejně jako komunisti. Na přelomu

60. a 70. let se začali přátelit s otevřenými katolíky a společně vytvořili novou ideu. Někdejší marxistické rozdělení na síly reakce a pokroku a víra v revoluci byly nahrazeny rozdělením na opozici a totalitarismus resp. demokracii a totalitarismus. To jejich setkání bylo plodné také intelektuálně. Polské levicově liberální myšlení bylo proto zaznamenáno i na Západě. Jména jako Kuroń, Michnik nebo Kolakowski hrála tehdy dost důležitou roli – v Polsku, ale i ve světě. I na Západě totiž mnoho levičáků po roce 1968 ve Francii hledalo novou ideologii, protože se ukázalo, že revoluce už nebude. Alespoň taková, v kterou se věřilo přes 150 let, tedy že vždy v momentě nějakého zlomu následuje revoluce. Myšlenka samoorganizace občanské společnosti byla alternativou nejen vůči komunismu, ale i vůči západní zastupitelské demokracii a kapitalismu. Polská myšlenka samoorganizace občanské společnosti odpovídala tomu, co zde v Čechách psal Václav Benda o paralelní polis nebo Václav Havel o nepolitické politice. To byl ten samý způsob myšlení o politice. Svým způsobem šlo o politickou utopii, ale ta se ukázala být velice užitečná v boji s komunismem. Ale současně, jako mnoho utopií v dějinách, se brzy po vítězství stala jednou z příčin problémů.

Proč jejich způsob myšlení působil problémy?

Protože ta levicově liberální inteligence přemýšlela o politice z etického hlediska a nezajímala se, jak vybudovat stát a politický systém. Oni vůbec nepředpokládali, že se dožijí nezávislosti. To není výčitka, oni tak zkrátka mysleli. Proto se nikdo speciálně nezamýšlel nad tím, zda by například mělo být Polsko parlamentní, nebo prezidentskou demokracií. Jak napsat ústavu. Když v roce 1989 zástupci Solidarity vstoupili do Sejmu, všichni se hlásili do komise pro lidská práva, nikdo však nechtěl do ústavní komise. To ukazuje, jak dopadá nepolitická politika. Chyběli nám lidé, kteří by měli představu (neboť zkušenost mít nemohli, žili před tím v nesvobodné zemi), že ve svobodné zemi všichni by měli chtít do ústavní komise, protože to je teď nejdůležitější. Dodržování lid-

ských práv je rovněž důležité, ale až jako druhý bod. Z naznačených příčin se politický systém utvářel na základě chaotických a náhodných politických her v prvních letech po získání nezávislosti. To je tedy jeden z příkladů, který ukazuje, že to co bylo velkou předností v komunistických časech, může se změnit v balast či překážku v časech svobodných.

Objevily se ještě další potíže s nepolitickou politikou?

Například vliv na jazyk veřejné debaty, neboť nepolitická politika rodí veřejný diskurz, který je absolutně přetížený etickými argumenty. Neboť pokud žijeme v pravdě nebo důstojnosti, pak oni musí žít ve lži. Dokud se válčí s totalitarismem, tak je to velice mocná rétorická zbraň: my bráníme pravdu, oni lež. Koneckonců v tu chvíli to tak opravdu je. Nicméně když tak někdo smýšlí a postupuje moc dlouho, zvykne si na to tak, že i v normálních podmínkách si uchovává tuto rétoriku. Takže můj politický protivník nebo konkurent neprezentuje jiné myšlenky a zájmy, ale pouze lže. Je to podlý a zlý člověk. Tohle byla jedna ze zničujících vlastností polské veřejné debaty i politických bojů na počátku svobodných časů, která je dodnes do jisté míry patrná. Podle mého názoru je veřejná

debata v Polsku absolutně přetížená obviněními s moralistním nádechem. Takže na jedné straně jsou „šoviništi“ a „nacionalisti“ a na druhé straně zase „zrádci“. Zkrátka padají ty nejhorší invectivy. V rámci obyčejného politického boje se tak projevuje sklon k manichejské rétorice – síly temna válčí se silami dobra. Má to mnoho příčin, ale jednou z těch důležitějších je dědictví po té nepolitické politice na polský způsob, po tom, co liberálně levicová inteligence – Kuroń, Michnik a další – vnesla do polského diskurzu. Jak to u velkých lidí bývá, mají velké zásluhy, ale i chyby. Vedle toho, že mnoho věcí udělali a vybojovali, mohou být následky jejich působení i negativní. No, tohle je jeden z nich.

Vyrovnaní se s komunismem

Jste spokojený, jak se Polsko vyrovnalo s komunistickou minulostí?

Jako konzervavec jsem člověk spíše umírněně skeptický, a tudíž vím, že jen málo cílů se v politické realitě podaří stoprocentně splnit. Například s politikou paměti se nám to povedlo na 50 %, což je hodně. Nikomu se nepodaří uspět na 100 %. Ve vyrovnání se s komunismem se

pokračování na straně 16

■ Skautky pod památní deskou věnovanou zakladateli Muzea Varšavského povstání, Lechu Kaczyńskému.
Foto: Tomáš Fošum

dokončení ze strany 15

samořejmě mnoho věcí nepodařilo. Moc se nepovedlo fakticky potrestat zločiny. Před soudem skončilo přes sto funkcionářů Státní bezpečnosti. To je lepší než nic, ale je to velice málo s ohledem na to, s čím jsme měli co do činění, protože těch lidí, kteří měli být odsouzeni, byly tisíce. Takže soudnictví tady selhalo, resp. selhala Třetí polská republika (III Rzeczpospolita).

Co se povedlo?

Povedla se symbolická záležitost. To znamená, že zhruba po dvaceti letech zvítězila, jak já tomu říkám, solidaritní vize hodnocení PLR. Dnes nejen spolupráce se Státní bezpečností, ale i příliš velké angažování se v čase PLR diskvalifikuje člověka v polském veřejném diskurzu. A v symbolické rovině, tedy co se týče mýtů a symbolických odkazů na dějiny, je dnes Polsko státem antikomunistickým. Uvedu příklad. Třetí polská republika – a s tím byla jedna z potíží v politice paměti – neměla výrazný zakládající akt, neboť na začátku vznikla v důsledku kompromisu u Kulatého stolu. A proto se po jistý čas liberálně levicové elity a postkomunisté snažili takovým aktem učinit Kulatý stůl.

Prezident Kwaśniewski dokonce ten stůl instaloval za speciální vitrínou v Prezidentském paláci ve Varšavě jako takovou světskou relikvii... Ale nevyšlo to. Jelikož byl Kulatý stůl výsledkem kabinetní politiky elit, většina lidí ho nebrala za svůj. Představoval snahu vtáhnout postkomunisty do zakladatelského příběhu. Dohody od Kulatého stolu se rozsypaly 4. června, kdy se konaly volby, v nichž komunisté utrpěli drtivou porážku. Proto 4. červen umožnil skutečnou změnu režimu, neboť komunisté pochopili, že vládu neudrží. 4. červen byl zároveň momentem zrození konfliktu, který se potom rozvíjel, poněvadž obyčejní lidé ze Solidarity měli pocit vítězství, ale její elity byly silou vítězství vystrašeny a snažily se zachovat věrnost dohodám, které uzavřely u Kulatého stolu. Z toho důvodu 4. červen dlouho nebyl oním zakládajícím aktem, protože pro solidaritní elity to byl moment, kdy se rozešly s očekáváním většiny aktivistů Solidarity. Pro komunisty to byl moment porážky, kterou si nechtěli moc připomínat.

Kdy 4. červen zvítězil?

V posledních deseti letech, kdy zvítězila politika paměti stran vyvozuji-
cích se ze Solidarity. Právo a spravedlnost a Občanská platforma jsou

v absolutním sporu, ale současně se jedná o strany, jež vzešly ze Solidarity. Jejich celková nadvláda nad politickou scénou, též ve smyslu politiky paměti, vyústila v to, že po letech zvítězil 4. červen. Dnes je zřejmé, že letos se hlavní oslavy čtvrtstoletí od pádu komunismu budou konat 4. června. Nejen státní oslavy, ale i všechny ostatní akce. To ukazuje rozsah té změny, která se odehrála v Polsku. Paměť o Zemské armádě, Varšavském povstání, Solidaritě, o vítězství 4. června se natrvalo stala identitou demokratického Polska. To je dnes oficiální příběh polského státu a už to tak zůstane. To je úspěch! Můžeme samozřejmě povědět, že sklenice je do poloviny plná nebo prázdná. Je do poloviny prázdná v tom smyslu, že se nepodařilo takovéto zúčtování před soudy. Ona je však plná, co se týče symbolické roviny, kdy se zmíněný příběh stal oficiálním příběhem Polska. Současné Polsko je pluralistické, což znamená, že zde vedle sebe existují různé paměti – levicová, postkomunistická a další. Nicméně Polsko jako stát akceptovalo solidaritní verzi příběhu. V 90. letech výsledek zůstal nejistý, ale po více než dvaceti letech vidíme, že tato verze zvítězila. A tady jsem spokojený.

Tomáš Fošum

Kteří Středoevropané se prosadili v EU?

Osm středo- a východoevropských států 1. května oslaví desetileté výročí vstupu do Evropské unie. Ať máme na společnou Evropu pohled jakýkoliv, stěží zapřeme, že střední Evropu výrazně ovlivnila. A nejenom předpisy na velikost různých druhů ovoce či názvy potravin, na které ráda upozorňují média.

Nabízí se nutně otázka, jak je tomu naopak. Jak ovlivnily „nové členské státy“ Evropskou unii? Jedná se o polemiku na mnoho stran papíru, a proto se omezím na nejviditelnější složku našeho působení v Unii, a to zda se alespoň některým Středoevropanům podařilo prosadit se v srdci Unie, v evropských institucích.

Jerzy Buzek: 1. Středoevropan na unijní špici

Nutně musím začít od těch nejúspěšnějších, kterými jsou s velkým předstihem Poláci. Jedině jim se podaři-

lo, aby se jejich občan stal předsedou jedné z hlavních evropských institucí, Evropského parlamentu.

V roce 2009 byl do jeho čela zvolen Jerzy Buzek, který byl v 80. letech aktivním členem odborového hnutí Solidarity a mezi lety 1997 a 2001 zastával post polského premiéra. Jeho vítězství bylo výhrou i pro Čechy, jelikož jeho rodina pochází z českých Smilovic. On sám na Těšínsku prožil prvních pět let života.

Jako předseda vlády měl Buzek mnoho kritiků a oponentů. Jeho osobnost přibližují americké diplomatické depeše takto: „Během pěti let, která strávil na místě premiéra, jeho schopnost vést dialogy a dosahovat kompromisů, byla považována za známku politické slabosti. To co bylo a stále je ve Varšavě považováno za handicap, se ukázalo přínosem ve Štrasburku a Bruselu,“ stojí ve zprávách zveřejněných v kauze Wikileaks.

Jeho zvolení do čela europarlamentu však přivítali i jeho domácí soupeři. „Je velmi dobře, že se Polák stal hlavou Evropského parlamentu,“ nechal se slyšet Adam Lipiński, místopředseda Práva a spravedlnosti, politického soupeře Občanské platformy, jejímž je Buzek členem. „Zvyšuje to polskou prestiž, a navíc Buzkovo srdce tluče pro Polsko a toho musíte využít,“ řekl v rozhovoru pro list Gazeta Wyborcza.

Redaktor Financial Times Jan Cieski o volbě napsal, že „myšlenka prosadit Poláka do převážně symbolické, avšak velmi viditelné role, se podařilo dosáhnout téměř nemožného – sjednotila polskou roztržitou politickou scénu za jménem Jerzyho Buzka. Od postkomunistické levice po pravicové Právo a spravedlnost, všichni polští europoslanci hlasovali pro Buzka.“

Poláci mají šanci i letos

Tento případ jasně ilustruje výhodu Poláků oproti mnoha jiným národům. Když je třeba, dokáží identifikovat společný zájem a dohromady za něj bojují. V evropském kolbišti mají šanci uspět i letos, kdy se budou nově obsazovat téměř všechny důležité posty. V ohni mají přinejmenším dvě želízka. Současného premiéra a předsedu Občanské platformy Donalda Tuska a ministra zahraničí Radosława Sikorského ze stejné strany.

Podle slov vysoko postaveného českého diplomata již dlouho za své kandidáty lobbují a snaží se získat podporu ve Visegrádu (Polsko, ČR, Maďarsko, Slovensko). „Ostatní státy V4 se obávají, že Polsko z nich dělá „užitečné idioty“ a využívá skupinu pro posílení svého vlivu a prosazení svých kandidátů do vrcholných postů v EU,“ řekl.

Dlouhou dobu byl Donald Tusk považován za možného oficiálního kandidáta na post předsedy Evropské komise za Evropskou stranu lidovou, v současnosti největší frakce Evropského parlamentu, která má naději svou pozici udržet i po nadcházejících volbách. V březnových primárkách si však lidovci zvolili za svého kandidáta Jeana Clauda Junckera, lucemburského expremiéra a dlouholetého vlivného šéfa euroskupiny.

Přesto Tusk stále není ze hry venku. Hlavou Komise se totiž nemusí nutně stát jeden z oficiálních kandidátů velkých politických frakcí. Tato novinka vznikla kvůli nové formuli v Lisabonské smlouvě, která říká, že při volbě předsedy Komise má být přihlédnuto k výsledkům voleb do Evropského parlamentu.

Rozhodnutí však zůstává i nadále v rukou předsedů vlád a prezidentů členských zemí, kteří mohou zvolit třeba právě svého polského kolegu. Dokonce jej údajně podporovala vlivná německá kancléřka Angela Merkelová, jejíž předci pochází z Polska a ona sama je velké středoevropské zemi pozitivně nakloněna. Mluví proti němu však pochyby, zda dokáže dobře komunikovat v angličtině.

■ Jerzy Buzek – první předseda Evropského parlamentu z postkomunistické země.
Zdroj: Flickr/EPP

Rodí se politická hvězda?

O skvělé znalosti angličtiny naopak nikdo nepochybuje v případě jeho ministra zahraničí Radosława Sikorského, který strávil dlouhá léta v emigraci v Británii. Povědomí o něm v Evropě narostlo po jeho rázném zapojení do evropské reakce na ukrajinskou krizi. Při ní se polský ministr zahraničí ukázal jako téměř antiteze Cathrine Ashtonové, která v současnosti drží post vysoké představitelky EU pro zahraniční a bezpečnostní politiku, tedy jakési ministryně zahraničí. Veřejně se tak mluví o tom, že právě Sikorski by ji mohl nahradit.

Jeho výrazné působení a rázné a rychlé reakce jsou jeho výhodou, ale současně i slabinou. Sikorski má vysoké ambice a netají se tím, že by EU měla být v zahraniční politice, včetně obranné složky, mnohem aktivnější. S tímto názorem ale nutně naráží na postoje mnoha zemí, které své kompetence v této oblasti do Bruselu předávat nehodlají. Také je znám jako zastánce atlantické linie a tvrdé politiky vůči Rusku. Ani v nich se se všemi neshodne.

Mezi českými eurofederalisty byl Sikorski vyzdvihován již v roce 2011 kvůli svému „berlínském projevu“ a především již proslavené větě: „Německé síly se bojím méně, než se začínám obávat německé nečinnosti“. Slova Martina Šimečky z březnového Respektu, že v Sikorském „se rodí politická hvězda, jakou střední Evropa neměla od devadesátých let, kdy svět naslouchal Václavu Havlovi či Lechu Wałęsovi“, se zdají nadsazená, přesto v našem regionu podobně výrazného politika najdeme jen stěží.

Velcí a malí

Pozice Polska vyplývá do značné míry z velikosti země. Poláci mají výhodu, že početně naprosto převažují nad všemi ostatními středoevropskými státy. S téměř 40 miliony obyvatel představují více než polovinu obyvatel osmi post-

pokračování na straně 18

dokončení ze 17. strany

komunistických států, které přistoupily k EU v roce 2004 (celkem mají přibližně 73 milionů obyvatel).

Nicméně velikost zjevně není vše, na čem v EU záleží. Kariéru v Evropě udělal také diplomat Miroslav Lajčák z pětimilionového Slovenska. V prosinci 2010 se stal výkonným ředitelem pro Evropu a Střední Asii v Evropské službě pro vnější činnost. Ve funkci skončil v dubnu 2012, kdy se vrátil na Slovensko, aby řídil tamní diplomacii. Předtím byl mezi lety 2007 až 2009 vysokým představitelem mezinárodního společenství v Bosně a Hercegovině.

Ještě více to ukazují úspěchy malých pobaltských zemí, jejichž obyvatelstvo dá dohromady necelých sedm milionů. Přesto se osobnosti z těchto zemí

zapsaly do evropského povědomí a je možné, že svůj kredit zúročí i při letošním výběru evropských lídrů.

Jedním z lidoveckých politiků, o kterém se mluvilo jako o možném budoucím předsedovi Komise, je lotyšský expremiér Valdis Dombrovskis. I když i on stejně jako Tusk v primárkách podlehl Junckerovi, jeho šance na některý zajímavý post v centru EU stále trvají. Podobně i litevská prezidentka Dalia Grybauskaitė se objevuje téměř ve všech diskuzích o možných budoucích lídrech EU.

Češi v diplomacii i mezi lobbisty

Z Čechů v Bruselu nejvíce uspěli diplomaté. Asi nejvýše vystoupala bývalá europoslankyně Jana Hybášková, která se stala v nově vzniklé Evropské službě pro vněj-

ší činnost v roce 2011 unijní velvyslankyní v Iráku. Další český úspěch se povedl Marku Morovi, který působí jako vedoucího kanceláře generálního tajemníka Uwe Corsepiuse na Generálním sekretariátu Rady EU, úřadu, jenž usměrňuje agendu pro evropské lídry.

Dalším úspěšným Čechem je Karel Kovanda, který byl do konce roku 2010 zástupcem generálního ředitele pro zahraniční vztahy u Evropské komise. V současnosti působí v EU v soukromém sektoru, vede bruselskou kancelář energetické společnosti ČEZ. Nejvýše se však v privátním sektoru v Bruselu dostal z Čechů Ivan Hodač, který stál 12 let v čele největší evropské lobbistické organizace Asociace evropských výrobců automobilů (ACEA).

Marie Bydžovská

Přínos Visegrádské čtyřky ke kolektivní obraně NATO

Na konci studené války se středoevropské státy ocitly před zásadním rozhodnutím jak zajistit svou bezpečnost a další existenci v mezinárodním společenství. V době rozpadu SSSR a začínající krizi na Balkáně se jevilo nejvhodnějším řešením začlenění do euroatlantických struktur. Spojené státy ani země západní Evropy však nebyly těmto snahám nakloněny. Obávaly se nespolehlivosti nových spojenců a možného ohrožení politické i bezpečnostní stability Evropy. Středoevropští politici naopak měli strach z toho, že v novém prostředí zůstanou odkázáni sami na sebe. Vytvořením Visegrádské skupiny (V4) a následným koordinovaným postupem nakonec dosáhli svého a dočkali se vytouženého přijetí do NATO. Završili tak jeden z kroků svého návratu do Evropy. Jak s ním ale bylo naloženo?

Zdecimované Slovensko

Začneme u Slovenska, které je na rozdíl od zbytku V4 členem Aliance až od roku 2004, ačkoliv země byla po vojenské stránce na podobné úrovni jako ostatní kandidáti přijati v březnu 1999. Bylo to z důvodu problematického vládnutí Vladimíra Mečiara a údajnému neplnění některých demokratických kritérií. Ke kolektivní obraně Slovensko přispělo vybudováním aliančního centra pro zneškodňování nástražných výbušných systémů v Trenčíně. Nelze opomenout aktivní účast v zahraničních operacích. Slovenští vojáci plnili úkoly v rámci řady misí – z nejvýznamnějších lze jmenovat KFOR v Kosovu a ISAF v Afghánistánu. Ačkoliv Slovensko úspěšně zvládlo splnit kladené požadavky podmiňující vstup, následný vývoj je nelichotivý. Neustále klesají-

cí rozpočet a téměř sto procent výdajů směřujících na provoz neumožňuje potřebné investice do rozvoje. V příštím roce by navíc výdaje na obranu měly spadnout pod 1 % HDP.

Dle nedávných vyjádření představitelů rezortu je až 70 % veškeré techniky za hranicí životnosti. Letectvo i protivzdušná obrana jsou tvořeny převážně ruskou technikou. Ochranu vzdušného prostoru zajišťují sice zmodernizované MiG-29, ale z 12 jsou údajně pouze 3 letuschopné. Pro nákladnou údržbu se proto uvažovalo o zrušení letectva, nakonec místo toho dochází k rušení tankového vojska. Podobný osud hrozí i dělostřelectvu. Vzhledem k této situaci lze slovenskou armádu považovat za nejslabší článek V4.

Upadající Maďarsko

Maďarsko do Aliance vstoupilo v první vlně východního rozšíření v roce 1999. Maďarské ozbrojené síly byly ze tří přistupujících v nejhorším stavu, ale za 15 let v NATO učinily kvalitativní skok kupředu. Přistoupení k Alianci považují maďarští představitelé za historicky bezprecedentní zajištění bezpečnosti země. Země se od přistoupení aktivně zapojuje do řady aliančních misí, zejména v Bosně a Hercegovině a Kosovu, dále pak v Afghánistánu. Aktivně se podílí i na budování společných kapacit – na letišti Pápa je umístěna alianční letka taktické a strategické přepravy (Strategic Airlift Capability). Maďarská armáda dále disponuje říční flotilou, kterou zajišťuje ochranu povodí řeky Dunaj, čímž významně přispívá k bezpečnosti Podunají. Maďarsko je také sídlem pro alianční centrum vojenského zdravotnictví.

Aby země dostala svým závazkům, snaží se postupně modernizovat všechny složky armády a udržet si vševojenskou podobu. V nejbližší době pravděpodobně dojde k obměně obrněných vozidel nebo transformaci vrtulníkového letectva, problém nadzvukového letectva byl vyřešen pronájmem Gripenů ze Švédska. Ambicím ovšem neodpovídá objem investovaných prostředků. Rozpočet zdaleka nestačí pokrýt potřeby ozbrojených sil, proto dochází k redukci počtu techniky i vojáků. Ve financování ozbrojených sil patří Maďarsko k nejhorším v NATO, nicméně premiér Orbán přislíbil na vyšování rozpočtu o 0,1 % HDP ročně. Vzhledem k nedostatku financí se ozbrojené síly transformují na boj proti terorismu a vnitřním hrozbám na úkor kapacit k odrazení vnějšího nepřítele.

Sebevědomé Polsko

Naopak Polsko si i díky negativním válečným zkušenostem plně uvědomuje současná rizika a hrozby a přizpůsobuje tomu plně svou zahraničně – bezpečnostní politiku. Jako jeden z mála členů NATO investuje doporučená 2 % HDP do obrany, čímž má prostředky na modernizaci své armády. Polsko je tak významným hráčem na poli evropské i světové bezpečnosti. Zřídilo například alianční centrum pro výcvik vojenské policie. Aktivně se zapojuje do misí OSN, NATO i EU. V poslední době ovšem Polsko zahraniční mise omezuje a prostředky směřuje spíše do budování kapacit doma.

I když je Polsko členem NATO, „nehřeší“ na princip kolektivní obrany a aktivně buduje své ozbrojené síly, které jsou a budou primárně určeny k obraně země. Polská armáda prochází rozsáhlou modernizací, kdy pořizuje buď zcela novou, nebo přebytečnou techniku od ostatních spojenců. Při zavádění nových zbraní také polská vláda trvá na zapojení domácího zbrojního průmyslu. Takže jsou preferovány buď domácí zbraně, nebo projekty, do kterých jsou vedle polských zapojeny západní zbrojovky. Bohužel i na Polsku se podepsala hospodářská krize, což se promítlo i ve výdajích na obranu. Polská armáda je nucena pozdržet nebo revidovat plány

na modernizaci ozbrojených sil. I přes to lze Polsko se vši vážností považovat za výrazný přínos k systému kolektivní obrany Aliance. To mu pochopitelně dává možnost zásadně se podílet na tvorbě politiky NATO.

Kritizované Česko

A jak si stojí Česká republika? Při svém vstupu do Aliance v roce 1999 jsme se zavázali modernizovat ozbrojené síly a vytvořit řadu dalších schopností. Česká armáda prodělala několik reforem a nákladných modernizací, čeští vojáci se angažovali v mnoha zahraničních operacích - z nejvýznamnějších jmenujme v Bosně, Kosovu, Iráku nebo Afghánistánu. Česká republika pro NATO vede centrum ochrany proti zbraním hromadného ničení.

Bohužel financování kapacit použitelných pro zahraniční operace se negativně odráží v budování ostatních kapacit. Ve spojení s klesajícími výdaji na obranu to způsobuje snižování bojovosti naší armády. S nedostatky se potýkají např. dělostřelectvo, protivzdušná obrana, jednotky logistického zabezpečení nebo tankisté, kterým hrozí zrušení. Problémů si všímá i NATO, které letos vystavilo české armádě kritické hodnocení.

Bezpečnost není zadarmo

Co tedy východní rozšíření NATO o státy V4 přineslo? Jednotlivé státy dosáhly určitých bezpečnostních garancí a posílily své mezinárodní

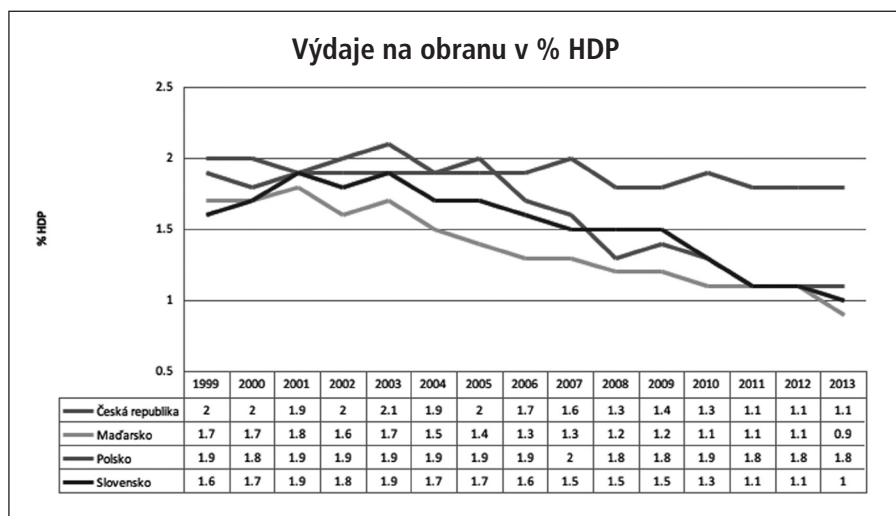
postavení. Otevřel se jim prostor pro modernizaci a sbližování s ostatními členy Aliance. Ozbrojené síly zreformovaly organizační struktury dle aliančních standardů, došlo ke zkvalitnění výzbroje i výcviku a přechodu na profesionální systémy.

Členství v NATO a příslib kolektivní obrany ovšem u mnohých (nejen) středoevropských politiků odsunuly otázky bezpečnosti a důležitost výstavby ozbrojených sil na druhou kolej. Po vstupu do Aliance sice došlo k přijetí řady strategických a plánovacích dokumentů a mnohde nákladným modernizacím, ale snižující se obranné rozpočty, nedodržování a změny v koncepcích výstavby ozbrojených sil způsobují, že bojovost armád klesá.

V poslední době lze považovat země V4 s výjimkou Polska za „černé pasažery“. Příspěvky do misí jsou sice chválné, ale přestavby ozbrojených sil orientovaných na zahraniční operace při snižujících se obranných rozpočtech způsobily, že středoevropské armády pozbývají svého hlavního určení – bezpečnostní ochrany vlastního teritoria a obyvatel. Vezmeme-li v úvahu současné ruské ambice „chránit“ své občany mimo území Ruska a krize uvnitř armád u některých dalších členů NATO, je situace nanejvýš kritická.

Měli bychom mít na paměti, že škrtání v obranných rozpočtech sice přinese krátkodobé úspory, jenže

pokračování na straně 20

pokračování z 19. strany

v případě potřeby bude znovuvybudování dříve zrušených schopností mnohem nákladnější a časově náročnější. Tím je ohrožováno NATO jako celek. V případě potřeby nemusí mít dostatečnou podporu a možná nebude schopno zajistit proklamovanou ochranu svých členů.

Částečným řešením krize v aliančních armádách je sdílení kapacit a užší vzájemná spolupráce. Spolupráci zemí Visegrádu ovšem komplikuje fakt, že zatímco Polsko si udržuje plnohodnotnou armá-

du s jasnou vizí, ČR, Maďarsko a Slovensko míří kvůli škrtům ke specializovaným ozbrojeným silám. V rámci V4 tak užší spolupráce připadá v úvahu spíše mezi touto trojicí. Uvažuje se o propojení vzdušných sil, zavádění stejné techniky nebo o společných nákupech a výcviku. Tím vším státy ušetří náklady a posílí interoperabilitu. Je ovšem nanejvýš vhodné tak činit ve spolupráci s Polskem, které má veškeré předpoklady pro to být vedoucím státem v ochraně zemí V4. Ostatní země by se mu měly koordinovaně přibližovat jak výstavbou ozbrojených sil, tak

vynakládáním prostředky. I když je v současné době situace v armádách většiny zemí V4 kritická, stále je prostor pro změny. Odpovědní činitelé by si měli uvědomit, že pokud budou opomíjet bezpečnost státu, v případě nebezpečí nikdo ze spojenců bez naší vlastní snahy nehne ani prstem. Armády nikdy nebyly a nebudou pro stát výdělečným podnikem, jsou ale pojistkou pro budoucnost. Jak řekl George Washington: „Být připraven na válku je nejúčinnější způsob, jak uchovat mír.“

Ladislav Havelka

Počty zbraní a bojové techniky dle Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě k 1. 1. 2014 (v závorkách maximální povolený počet)

	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovensko
Vojenský personál	21 060 (93 333)	20 000 (100 000)	120 000 (234 000)	13 500 (46 666)
Tanky	123 (957)	155 (835)	892 (1 730)	30 (478)
Bojová obrněná vozidla	501 (1 367)	597 (1 700)	1 570 (2 150)	327 (683)
Dělostřelecké systémy	182 (767)	30 (840)	1 007 (1 610)	68 (383)
Bojové vrtulníky	24 (50)	23 (108)	83 (130)	12 (40)
Bojová letadla	39 (230)	26 (180)	115 (460)	19 (100)

Rakousko před volbami do Evropského parlamentu

Obsazení stupňů vítězů u letošního květnového klání je jasnou záležitostí. Kdo ale získá pomyslnou zlatou medaili?

Pokračování velké koalice je fatální chybou

Poslední významné měření sil v září minulého roku, kterým byly parlamentní volby, prohloubilo trend postupného oslabování sociálních demokratů (SPÖ) a lidovců (ÖVP). V říjnu 2013 slavila SPÖ hořkosladké vítězství. Zaznamenala totiž stejně jako druzí lidovci nejhorší výsledek od konce druhé světové války. Ani historicky nejnižší přízeň voličů nezabránila oběma stranám v pokračování vládní spolupráce. Rakouskou exekutivu nadále vede sociálita Werner Faymann, vicekancléřem zůstal lidovec Michael Spindelegger. ÖVP a SPÖ tím učinily špatné rozhodnutí. Vláda bude muset nadále pokračovat v nepopulárních opatřeních. V takovém případě by bylo strategicky prozíravější rozložit spoluodpovědnost na více beder rozšířením koalice o Zelené nebo o liberální Nové Rakousko (NEOS).

Hlavní témata voleb

Měnová a dluhová krize Evropské unie dává květnovému souboji specifický náboj. Strany budou muset více než kdy předtím srozumitelně zformulovat, jakou „Evropu“ chtě-

jí budovat, a především pak odpovědět na otázku, co s eurem nebo s členy Unie na pokraji hospodářského kolapsu.

Do výsledku voleb promluví nepochybně aktuálně nejdůležitější rakouské vnitropolitické téma – případ banky Hypo Alpe Adria. Kdysi prosperující finanční instituce, za jejíž úvěry ručila spolková země Korutany, se v roce 2007 zapletla do vysoce rizikových obchodů na Balkáně. Poté jí začala hrozit insolvence. Z obav před destabilizací rakouského finančního sektoru podala spolková vláda bance pomocnou ruku. Nyní se však ukazuje, že k ozdravení Hypo Alpe Adria nebude stačit „jen“ bezmála 5 miliard euro. Další sanaci zaplatí daňoví poplatníci. Občané Rakouska si právem kladou otázku, kdo je vinen. Ukazovat prstem výlučně na bývalého korutanského hejtmana Jörga Haidera neobstojí. Odpovědnost měli i jiní. Proč vládní strany trvale blokují ustanovení parlamentního vyšetřovacího výboru?

Šance jednotlivých stran

Za velmi mírného favorita eurovoleb platí sociální demokraté. Zatím příliš nefigurují v kauze Hypo a mají zajímavého lídra Eugena Freunda. Bývalý populární moderátor veřejnoprávní televize ORF volí cestu podobnou někdejšímu proslulému vídeňskému starostovi Helmutu Zilkovi. Sociální

demokracie po poklesu voličské přízně v minulém roce nechtěla nominovat vysloužilého politika. Upřednostnila Freunda z marketingových důvodů; jedná se o veřejně známou osobnost donedávna pravidelně vystupující v nejsledovanější televizi, navíc s dobrou orientací ve světě médií, kterým straničtí stratégové připisují v krátké volební kampani klíčovou roli.

Na známou tvář vsadili rovněž lidovci. Othmar Karas má vítězstvím v květnových volbách pomoci ÖVP z krize. Synovec Kurta Waldheima, bývalého generálního sekretáře Organizace společnosti národů a rakouského prezidenta, patří mezi horlivé stoupence evropské integrace. Již v roce 1984 podal jako první z poslanců Národní rady návrh na vstup alpské země do Evropského hospodářského společenství. Ze všech lídrů rakouských stran má s Evropským parlamentem nejdelší zkušenosti, neboť v něm zasedá od roku 1999. Karas bude chtít voliče upozornit na výhody členství v Evropské unii v podobě usnadněného pohybu osob, zboží a kapitálu.

Velký problém ÖVP spočívá v neschopnosti stanovit vhodnou strategii vůči Novému Rakousku. Oba subjekty chtějí oslovit pravostředové proevropsky orientované voliče. Především v městských aglomeracích zaznamenávají lidovci ve prospěch NEOS citelné ztráty. Nové Rakousko působí ve srovnání s nevýraznými lidovci dynamicky, vizionářsky, neopotřebované a odpovídá poptávce mnoha rakouských voličů po novém a negativní minulostí nezatíženém subjektu. NEOS považují za černého koně květnových voleb. Nebude překvapením, pokud obsadí čtvrté místo a porazí Zelené.

Svobodné straně Rakouska (FPÖ) nahrává vzrůstající popularita euroskeptických myšlenek. Na rakouském volebním trhu je možné získat až 35 % voličů. FPÖ požaduje více kompetencí jednotlivým státům a méně pravomocí pro Brusel; o setrvání alpské republiky v Evropské unii zamýšlí uspořádat referendum; nechce dále sanovat státy na pokraji bankrotu; volá po vypracování měnové alternativy vůči euru.

Svobodným výrazně ubyla v euroskeptickém volebním segmentu konkurence. Tým Stronach po odchodu svého zakladatele, úspěšného podnikatele Franka Stronacha marně hledá cestu z těžké vnitřní krize. Strana chce využít rok 2014 ke konsolidaci, a proto se rozhodla nekandidovat. Překvapení posledních dvou eurovoleb Hans-Peter Martin nemůže již spoléhat na podporu rakouského bulváru, a proto oznámil návrat k žurnalistice. Svazu pro budoucnost Rakouska pro změnu nevyšlo jedno z posledních vzepětí v podobě nominace Haiderovy nejstarší dcery Ulrike. Vystudovaná právnička a politoložka působila ve světle reflektorů nejistým dojmem. Neunesla silný mediální tlak související se slavným příjmením a předčasně hodila ručník do ringu. Poslední z pravicových euroskeptických stran – Reformní konzervativisté v čele s bývalým členem FPÖ Ewaldem Stadlerem – apely na tradiční formu rodiny, křesťanské hodnoty nebo rakouskou neutralitu nemohou prakticky výsadní pozici Svobodných ohrozit.

FPÖ si cestu za úspěchem zkomplikovala sama. Původně vedl kandidátku „modrých“ Andreas Mölzer. Známy publicista a ideolog Svobodných si nebere servítky, rád polarizuje a vyvolává kontroverzní debaty. V předvolební kampani však značně překročil rámec kultivované polemiky, když nejprve v souvislosti s Evropskou unií hovořil o „konglomerátu negrů“, poz-

ději ji dokonce přirovnal k nacistické Třetí říši. Aby toho nebylo málo, pod pseudonymem rasisticky urážel oblíbeného rakouského fotbalistu černé pleti Davida Alabu. Mölzer se během několika dní stal pro FPÖ nepříjemnou zátěží. Vedení Svobodných jej ve snaze minimalizovat škody donutilo ke stažení kandidatury, ale pachut' z nevkusného chování zůstala a v konečném důsledku odradil nemalé množství potencionálních voličů.

Pozor na Stracheho

Vyústění květnového klání naznačí odpověď na otázku, zda jsou strany velké koalice schopny přinejmenším udržet stávající pozice. Na záda jim dýchají ambiciózní Svobodní. Celá situace mi připomíná období 90. let minulého století. Tehdy charismatický Jörg Haider posunul FPÖ z periferie na výsluní. V roce 1999 dovedl stranu v parlamentních volbách dokonce k druhému místu. Na vysněnou metu, být prvním spolkovým kancléřem z řad FPÖ, však nikdy nedosáhl. Jeho následovník, neméně kontroverzní Heinz-Christian Strache, chce svého slavnějšího předchůdce triumfnout. Sociální demokracie a lidovci proto budou muset v následujících letech věnovat nemalou pozornost, aby vlastními přehmaty nevydláždili Svobodným cestu k vítězství.

Miroslav Šepták

■ „Naše Evropa, vaše volba“ hlásá transparent na rakouském parlamentu.

Zdroj: Wikimedia Commons/Herzi Pinki

V Německu, Itálii na závody, v Maďarsku na pivo a do sprchy

Vzít auto, stan a zásoby dobrého pití zejména. A vyrazit sledovat závody automobilové Formule 1 přímo na evropské okruhy. Kromě skvělých zážitků fanouška vám to může přinést podněty k přemýšlení o Evropě.

Před osmi lety jsme v rámci významného životního jubilea začali s mým tátou navštěvovat závody Formule 1 (F1). Splnili jsme si tak dávné sny vidět tuto královskou automobilovou disciplínu fyzicky na závodním okruhu místo na televizní obrazovce. Je to inspirativní cestování, neboť naše toulky po formulelových závodech nezbytně přinášejí i úvahy o kulturních rozdílech.

Německo (Hockenheimring) vás možná překvapí tím, jak je „obyčejné“. Neboli po těch mnoha letech od sametové revoluce je rozdíl oproti ČR minimální. Pizzerie poblíž okruhu (Hockenheim, Heidelberg) jsou stejné jako ty naše, stánky na okruhu jakbysmet. Lístky jsme si objednali přes Internet rovnou u organizátora F1 a malou budku, která je výdejním místem, hledáme hezkých 20 minut, směr k ní není značen a kolegové fanoušci nakupující lístky přes agentury také nevědí. Kemp je klasický, solidně označený a rozprostírající se v krásném lese, který ukotvuje v krajině i celý závodní okruh. V kempu se všichni usmívají, tedy pokud jim už v pátek odpoledne není nevolno jako skupině britských F1 „rowdies“ dokončujících právě stabilizaci svého stanového městečka pomocí lahvi od whisky a piva. Britové, Poláci a samozřejmě Němci jsou mimochodem skutečnými tahouny kočování po evropských okruzích, jejich skupinky potkáte kromě domácích v hojných zástupech všude. I když poté, co po nehodě v jiném motorsportu odešla z F1 polská superhvězda Robert Kubica, Poláci pomalu ubývají.

Maďarský okruh Hungaroring leží cca kousek od Budapešti byl postaven za dob reálného socialismu a v roce 1986 se na něm uskutečnila první vel-

ká F1 za železnou oponou. Krásný čistý kemp na kopci nad okruhem překvapí absencí jakéhokoliv stánku s pivem nebo vínem, uvnitř areálu se nachází pouze malý supermarket. Jenže při večerní procházce se několik set metrů od vstupní brány kempu u lesa objevuje nefalšované doupě: stánky s pitím a jídlem, slunečníky, stoly a hlavně několik pódíí, kde v podvečer začínají tančit u tyčí sličné maďarské děvy. A pak tančí prakticky nonstop od čtvrtku až do neděle, kdy po hlavním závodě celá víkendová show končí. Maďarsko to tedy umí rozjet!

Při pohledu na tento obří mezinárodní večírek se trochu obáváme, v jakých podmínkách proběhne zpět v kempu naše ranní hygiena. K velkému překvapení jsou umývárny a toalety krásně čisté. Provoz má na starost soukromá firma a ta každých 30 minut zastavuje na chvíli provoz zařízení za účelem úklidu a kontroly čistoty. Maďaři zde nastavili standard, ke kterému se Němci vzdáleně blížili. Belgičané to nezvládali a Italové to neřešili, tam byl proces ranně-dopolední hygieny dobrodružnou výpravou.

Evropské firmy inovují Formuli 1, nové trhy ji financují

Závody Formule 1 se jezdí od r. 1950. FIA, řídicí orgán veškerého světového motorsportu včetně F1 sídlí v Paříži. V prvních cca 40 letech byla většina závodů (velkých cen, Grand Prix) organizována v Evropě. V posledních letech došlo zejména z důvodů omezení tabákové reklamy v Evropě a z důvodů dobývání nových výnosných trhů ke zvratu, kdy většina z přibližně 20 závodů ročně je pořádána mimo Evropu (Asie, Austrálie, oba americké kontinenty). Když byla v posledních 15 letech změněna pravidla směrem k nutnosti intenzivního technologického rozvoje (namísto „hrubé síly“), z F1 postupně odešly americké a japonské automobilky. Zejména ty japonské investovaly horentní sumy, ale proti tradičním evropským stájím a výrobcům motorů se nebyly schopny prosadit. Finanční a hospodářská krize roku 2008 znamenala konec jejich ambicím. Až na italské Ferrari sídlí všech 11 současných stájí (což jsou konstruktéři a výrobci závodních aut F1) ve Velké Británii. Vývojové základny provozují v Evropě a také na Blízkém Východě. Mezi výrobci motorů vládou Mercedes, Renault a Ferrari. Výroba pneumatik je evropská. Divácká a fanouškovská obec je tak z 50 % v Evropě, polovina je tak z mimoevropského světa.

Před léty jsem se při závodech americké série Indy Car ve městě Phoenix ptal amerických fanoušků, jak vidí rozdíl mezi Indy Car a F1. „Indy je hrubá síla a rychlost, F1 je total high tech“, dostalo se mi tehdy odpovědi. A skutečně, od letošní sezóny došlo například k největší změně pravidel za poslední desítky let. Vozy mají turbo-motor a několik rekuperačních jednotek, které sbírají a skladují kinetickou energii auta z brzd a z odstředivých sil v zatáčkách. Následně tato energie pohání a zrychluje vůz v části závodního okruhu. Až za několik let tyto technologie přijdou do sériové výroby aut, můžeme se těšit na spotřebu paliva kolem 1 litru na 100 km. Každoročně přebírají automobilky řadu inovací a technologií, které byly předtím v motorsportu testovány.

Vývoj nových technologií v automobilovém průmyslu samozřejmě probíhá kromě Evropy i v dalších tradičních oblastech – především v USA, Japonsku a v posledních letech také v Koreji. Současný stav F1 a její vývoj v posledních letech však říká, že Evropa je opět tvůrcem a iniciátorem většiny inovací.

Tomáš Orlík

Královský park u Monzy, městečka na severu Itálie, je evropskou mekku závodů F1. Nejrychlejší okruh (v některých letech až 360 km/hod na dlouhé rovince), nejstarší okruh, nadšení a zběsilí fanoušci domácí stáje Ferrari. Organizace funguje obstojně. V městečku je jedna pořádná pizzerie (pro desetitisíce fanoušků a také pro členy některých týmů F1). V poklidu nedělního pozávodního odpoledne místní ani nenapadne na těch všech turistech trochu vydělat a otevřít více restaurací a nějaká ta bistra. K naše-

mu překvapení je však v pizzerii jeden volný stůl a španělská paella, kterou jsme si, je naprosto vynikající. Takže ve finále to Italům funguje!

Spa Francorchamps v ardenských lesích v Belgii bylo po dlouhá léta nazýváno nejkrásnějším okruhem pro F1. Překrásná přírodní scenérie a dech beroucí zatáčka Eau Rouge, kterou většina závodníků považuje za nejtěžší, a tedy zároveň nejkrásnější na světě. Formule 1 zde v roce 2003 zru-

šila kontrakt kvůli zákazu propagace tabákových výrobků, který tehdy Belgie zavedla ještě přísněji a rychleji, než říkaly směrnice EU. Po velkém tlaku fanoušků na pořadatele i F1 se zde zase závodí a tabákový zákaz zůstal nezměněn.

V roce 2014 se po více než 10ti letech vrací do seriálu F1 velká cena Rakouska. Budou i tam patrně stále se zmenšující rozdíly napříč Evropou?

Tomáš Orlik

Buddhismus v české kotlině

Když se řekne buddhismus, mnoho lidí tento pojem okamžitě asociuje s Dalajlamou, vegetariánstvím a dalším striktním odříkáním a snahou dosáhnout stabilního klidu myslí bez rušivých pocitů a radostí. Milci akčních filmů si pak vybaví svalnaté mnichy zvládající různé druhy asijských bojových umění, které často právě v buddhistických kláštorech vznikly nebo tam byly udržovány a dále rozvíjeny. Oproti tomu však většina buddhistů nevnímá Dalajlamu jako duchovní autoritu svého směru či školy, konzumuje maso, nedrží mnišské sliby, nepovažuje buddhismus za náboženství či za filozofii, a stav myslí, o nějž usilují, je definován jako absolutní radost či štěstí. A to se týká i „tradičních“ asijských buddhistů. V závislosti na typologii se buddhismus dělí na dva, tři nebo pět směrů (cest) a ty se dále dělí na značné množství linií, škol, podškol a tak dále. Všechny ale pojí postava historického Buddhy Šakjamuniho (někdy též princ Gautama), který v 5. století před naším letopočtem dosáhl osvícení a předal meditativní metody a instrukce, díky nimž mohou praktikující zrealizovat tíž, již neměnný, stav myslí. Buddhovo učení bylo v různé míře na Západě známé, ale největší boom přinesla v 60. letech až vlna hippíků objevující Východ. V Česku to brzdil totalitní režim, který se skrze vědeckoateistické definice postaral o vlastní (sovětskou) interpretaci buddhismu. Pro popis současné situace buddhismu české kotliny je však třeba použít dichotomii diskurzu – buddhismus prezentovaný a chápáný na akademické půdě a buddhismus praktikovaný.

Pole akademické

Na pražské univerzitě bylo možné studovat sanskrit již od roku 1850 a v roce 1921 vyšla první, z dnešního pohledu dosti nepřesná a v určitých směrech zavádějící, publikace Vincence Lesného s názvem *Buddhismus*. V té době se však jednalo o významný počín a Lesný, který byl schopen překládat ze sanskrtu, bengálštiny, hindštiny i pálí, spoulnicoval kupříkladu i založení časopisu *Nový Orient*. V roce 1989 byla jeho kniha vydána znova a v té době už se jednalo o výrazně zastaralé výklady, jejichž akceptace vedla k napro-

stému nepochopení jevů a principů týkajících se některých buddhistických směrů. Bohužel nově vzniklá polistopadová humanitní pracoviště zabývající se mimo jiné religionistikou neměla dostatek zdrojové literatury a publikaci Lesného, a mnohé jí podobné (některé značně ovlivněné vědeckým ateismem), automaticky integrovala do svých sylabů. V některých případech se tyto texty zohledňují dodnes a nejsou doplněny žádným empirickým výzkumem. Česká republika je tímto dosti specifická, a to i v porovnání s ostatními postkomunistickými zeměmi, jejichž autority zabývající se právě buddhistickými směry jsou ve svém výzkumu mnohem dále, jsou schopny efektivně spolupracovat se zahraničními akademiky a především se snaží pochopit význam nauk v buddhistických textech. Velkým omylem, kterého se i dnes dopouštějí jinak výborní překladatelé, je fakt, že pracují se zdrojovými texty pouze jako se souborem cizojazyčné literatury, zejména poezie, nikoliv jako s kodifikovanými soubory nauk, které vyžadují výklad, zohlednění historického i kulturního kontextu a především předpokládají meditační zkušenost pro jejich pochopení. Dokonce na některých českých pracovištích je prosazován názor, že akademik věnující se buddhismu nesmí být sám praktikujícím buddhistou, a pokud

pokračování na straně 24

■ Inaugurace stúpy v Benalmadeně v roce 2003.

Foto: Kateřina Hamplová

dokončení ze strany 23

buddhistou je, v takovém případě je naprosto nekompetentním na úrovni vědecké. V evropském kontextu se však jedná o názorovou anomálii, navíc tento přístup není v Česku v takovéto míře přítomen ve výuce či studiu křesťanských směrů, judaismu nebo islámu.

Buddhismus v každodenním životě

Historicky jsou buddhistické skupiny na českém území činné déle, než by se na první pohled zdálo. Nejprve se jednalo především o menší kroužky kolem svérázných interpretů Buddhových učení, jakými byl František Drtikol, Květoslav Minařík nebo manželé Tomášovi. Pro mnohé však jejich publikace znamenaly vůbec první kontakt s buddhismem jako takovým. Jan Honzík, mladý český akademik zabývající se buddhismem a zároveň théravádový praktikující, se pustil před několika málo lety do ambiciózního projektu mapování všech českých buddhistických skupin. Výstupem je kniha s názvem *Jednota v rozmanitosti – Buddhismus v České republice* vydaná v roce 2010. Její koncept je přínosný zejména tím, že všechny skupiny dostaly prostor pro vlastní popis sama sebe, a dále Honzík doplnil projekt o rozhovory s téměř všemi nejvyššími autoritami jednotlivých skupin, které odpovídaly na shodné otázky. V Česku dnes působí přes 30 buddhistických skupin různých směrů, pár z nich je zaměřených na kulturní činnost více než na

meditační techniky. Početní rozdíly v členských základnách jednotlivých komunit jsou obrovské. Některé čítají pár desítek příznivců a největší z nich, náboženská společnost Buddhismus Diamantové cesty linie Karma Kagjü, má dle posledního sčítání lidí 3484 explicitních stoupenců působících ve více než padesáti centrech a meditačních skupinách (2617 lidí pak zaškrtnulo při sčítání kolonku „buddhismus“, Diamantová cesta byla přednastavena jako jedna z možností při vyplňování elektronické varianty formuláře). Tato skupina zažádala v roce 2007 na základě vyzvání ministerstva vnitra o registraci mezi církví a náboženskou společností – minimum podpisů nutných pro registraci je 300. Dle vnitra byla důvodem zejména komplexita aktivit, které už byly nad rámec statusu občanského sdružení. Důvodem registrace tudíž byly čistě pragmaticky širší možnosti nové právní subjektivity. Buddhismus Diamantové cesty nemá zvláštní práva s církví spojená (možnost zřizování škol, uzavírání sňatků duchovními aj.) a nepobírá od státu žádnou finanční podporu. Jedná se o jediné buddhistické uskupení se statusem církví či náboženské skupiny registrované ministerstvem kultury dle zákona č. 3/2002 Sb. Další významné, co do počtu praktikujících, jsou Komunita dzogčenu a zenové skupiny Sótó zen Česká republika a Zenová škola Kwan Um. Théravádové skupiny nejsou organizačně propojené a v jednotlivých městech působí jako samostatné jednotky. Většina skupin působících v Česku je však zároveň součástí mezinárodních

organizačních sítí, často založených východními učiteli. Není však žádnou výjimkou, že duchovní autoritou jsou učitelé narození na Západě.

Apolitický buddhismus má v Česku, zdá se, příznivé podmínky. Nelze opomenout ani vietnamskou minoritu, která si zde v tichosti praktikuje svůj vietnamský buddhismus a nikoho tím neruší a zároveň nikdo neprotestuje proti jejich religiozitě – buddhisté totiž nemají žádné systematizované náboženské právo, které by se snažili implementovat do legislativy země, v níž žijí. Trochu horší je to ale s teorií o buddhismu na našich školách. Zdá se, že někteří akademici cíleně zavírají oči před živými metodami Buddhova učení, aby snad nebyly narušeny jejich romantické představy o cnostných bytostech žijících ve svatých klášterech někde daleko na Východě. Nebo aby si nemuseli přiznat, že jejich kompetence týkající se problematiky jsou ve skutečnosti velká bublina na vodě založená na interpretacích interpretací, nikoli na skutečném výzkumu a studiu. Naštěstí, jak tomu tak bývá, se to netýká úplně všech a světlé výjimky dávají příslib pozvednutí úrovně výzkumu české vědecké obce alespoň na standard okolních evropských zemí. Nově nastupující generace akademiků dává naději, že současná situace se v budoucnu stane už jen humornou historkou z doby dávno přežitě.

Kateřina Hamplová

1000. Rok, kdy vznikla střední Evropa

Roku 1000 střeoevropské státy Uher, Polska a Čech svým způsobem vstoupily do Evropy. Od té doby prošly rozdílným vývojem. Zatímco jeden byl ohrožován tureckým islámem, druhý byl pod tlakem carského Ruska a třetí byl připoután ke Svaté říši římské, resp. k Rakousku. Po staleté zkušenosti s uherským státem a pokusem o společný stát s Čechy se vlastní cestou nakonec vydali Slováci. Přes odlišné osudy se cesty všech národů opět spojily v rámci Visegrádské čtyřky.

Prostor

Pokusů o definici střední Evropy je celá řada. Můžeme hledat střed geograficky, vymezit ho pohořími nebo řekami.

Nebo hledat střední Evropu v lidských záležitostech, například ve společné kultuře a hodnotách, politických svazcích či v historii. A můžeme se pokusit tyto věci spojit.

Centrem střední Evropy bylo v pravěku maďarské a rakouské Podunají. Vládne tu teplé podnebí, je tu úrodná půda i dostatek vody. Příznivých podmínek využili i Slovani. Na pomezí dnešního jižního Slovenska, jižní Moravy a severního Rakouska vznikla Velká Morava, která expandovala a v podstatě zahrnula širší prostor střední Evropy. Velká Morava ale všechny střeoevropské země nezaložila. Nezahrnovala Maďarsko. Maďaři nijak nepřispěli k životu Velké Moravy, byli naopak příčinou jejího konce. V roce 907 zvítězilo dal-

ší přírodní prostředí. Maďarská pusta je výběžek asijských stepí, kde své putování končili asijské nomády. Nový domov tady našli Hunové, Avaři nebo Maďaři, Mongolové během svého ničivého vpádu v roce 1241 zase zimoviště. Uhři ovládli dnešní Slovensko a svobodná slovanská centra se přesunula do Čech nebo za Tatry do Polska. Tato nová centra ležela v bezpečnější vzdálenosti od divokého Podunají, které ohrožovaly vpády ze stepí. Ale i tak nepřekvapuje, že po uklidnění poměrů se hlavní města Maďarska, Rakouska a Slovenska nacházejí poblíž sebe na Dunaji.

Z opačného směru na střední Evropu po rozpadu Velké Moravy tlačilo Sasko, proti kterému stála volná koalice Bavorů a Čechů, kteří se poddali Bavorsku r. 895, aby se vymanili z vlivu Velké Moravy, a spojení Čech a Polabských Slovanů. Některé útoky Uhrů na Sasko byly zřejmě inspirovány zmíněnými etniky. Saský král Jindřich I. (919-936) ale nakonec zvítězil a postupně si podrobil Bavorsko, rozdrtil Polabany a donutil k poslušnosti českého knížete Václava. V rozhodující bitvě mezi Sasy a Uhry na řece Lechu r. 955 už stáli Bavoři a Češi na straně vítězných Sasů.

Převaha Saska

Mezinárodní postavení Saska potvrzoval Jindřichův syn Ota I. (936-972) spojením s církevní mocí. Roku 947 nechal ve spolupráci s brémským arcibiskupstvím založit tři biskupství v Dánsku a o rok později vznikla biskupství pro Slované v Oldenburgu, Brandenburku a Havelbergu. Ota pomohl přímo i papeži Janu XII., který ho za pomoc proti italskému králi Berengarovi roku 962 korunoval na císaře. Pro středoevropský region je důležitější bula Jana XII. z února 962, kde potvrzuje povýšení magdeburského opatství sv. Mauritia na arcibiskupství. Magdeburk leží na Labi, tehdejší hranici říše s Polabany, a měl plnit misijní účely. Ota dostal právo zakládat na slovanských územích biskupství a podřídil je Magdeburku. Pro odpor německých biskupů ale zůstala věc nedotažená.

Vznik magdeburského arcibiskupství inicioval nový papež Jan XIII. (965-972) bulou z roku 968. Arcibiskupem se stal Adalbert, o kterém ještě uslyšíme. Proslul jako misionář, který podnikl misijní cestu do Kyjeva, tehdy ještě nepokřtěného. Magdeburk byla podřízena biskupství v Havelbergu a Brandenburku, a nově v Merseburgu, Zeitzu (Žiči) a na jihu v Míšni.

Říšské nároky na sousední země a odezva

Misijní biskupství zasahovala do vnitřních záležitostí dotčených států. Pokřtěný člověk byl poslušný církvi a ta zase do velké míry vládci země. Podle tehdejších názorů se měl novokřtěnec automaticky stát poddaným císaře. Původ této teorie lze najít v dobách, kdy se křesťanství stalo státním náboženstvím Říma. První křesťanský císař Konstantin Veliký prosazoval stát jako hlavní sílu, která může vést lidi ke správnému životu, a tím i ke spáse. Císař byl v tomto chápání nejvyšší hlavou státu i církve.

Západní církev nechala ideu při životě, ale rozdělila ji mezi dvě osoby. Rostoucí autorita římského biskupa (papeže) se spojila s autoritou obnoveného císařství počínaje vládou Karla Velikého. Papež měl zajistit spásu lidí péčí duchovní, císař zase pomocí světských zákonů. Tato souhra nesla jedno logické vyústění – každý pokřtěný člověk nebo země se dostali (alespoň v očích Franků) jak pod autoritu papeže, tak pod autoritu císaře.

Latinské slovo „fides“ se tak překládalo jako „víra“, ale neslo a dodnes nese i význam „věrnost“, která se skládala vládci, ne církvi. Konkrétní průnik „víry“ a „věrnosti“ v praxi nastával, když křesťanský panovník stál jako kmotr pokřtěnému vůdci pohanské země. Když se Karel Veliký stal kmotrem vůdce saského povstání Widukinda, zavazoval se Widukind dodržovat jak křesťanskou víru, tak osobní věrnost císaři. Podobný význam měl zřejmě Bořivojův křest u velkomoravského knížete Svatopluka.

Dotčené země se přirozeně zasahování do svých vnitřních záležitostí bránily. Polabští Slované využili oslabení císaře Oty II. po porážce od Arabů v jižní Itálii a vyvolali v létě 983 mohutné povstání. Srovnali se zemí biskupství v Havelbergu a v Brandenburku. Kostel v Zeitzu vyplenili při svém vpádu pravděpodobně Češi.

Dánský král Harald reagoval sofistikovaněji. Nechal se pokřtít a všechna dánská biskupství spadla pod jeho moc (včetně výnosu z daní, které biskupové platili do Saska). Jinak než Polabané reagovaly i další státy. Velkomoravský kníže Rastislav chtěl vytvořit vlastní státní církev. Po nezdaru v Římě se obrátil na Byzanc, která poslala apoštoly Konstantina a Metoděje. Rostislav žádal přímo biskupa, kterého se sice nedomáhal, ale i tak bylo v plánu sjednotit věrouku, aby mohla církev vzniknout. Úspěchu dosáhla Morava roku 880, kdy byl Metoděj jmenován arcibiskupem pro Panonii a Moravu. Protože arcibiskup může jmenovat a světit biskupy, dostala se Morava mimo vliv církve franské. Podobnou cestou chtěly jít i další země.

Ota III. a svatý Vojtěch

Další císař saské dynastie Ota III. (983-1002) byl kosmopolitou. Po otci Sas a po matce Byzantince, přenesl své sídlo ze saských lesů do Říma. Vliv matky se projevil jeho sklonem k duchovnímu životu. Proto ho později neměli rádi němečtí nacionalisté kvůli údajnému sněkovství namísto válečnictví. Ota se stal přítelem českého šlechtice Vojtěcha z rodu Slavníkovců, který studoval školu při arcibiskupství v Magdeburku. Tam se Vojtěch sblížil s arcibiskupem Adalbertem a později přejal jeho jméno; v cizině je tak dodnes znám jako sv. Adalbertus.

Vojtěch se po úmrtí svého učitele a vzoru vrátil roku 981 do Čech, aby se ujal biskupského úřadu. Kvůli konfliktům s knížecí družinou dvakrát opouští zemi a tráví

pokračování na straně 26

dokončení ze strany 25

čas na dvoře Oty III. Když dostane příkaz k návratu do svého úřadu, vymíní si Vojtěch, že se nemusí vrátit, pokud by ho Čechové odmítli. Tak se i stane a Vojtěch odchází na misi k baltským Prusům, kde roku 997 mučednický umírá. Ota promptně vyjednal Vojtěchovu kanonizaci, k níž došlo již o dva roky později. Polský kníže Boleslav Chrabrý získal od Prusů Vojtěchovo tělo (údajně jej nechal vyvážit zlatem) a odvezl do Hnězdna.

Ve Hvězdě se v roce 1000 stala událost, která zásadně ovlivnila osudy střední Evropy. Nad hrobem sv. Vojtěcha vyhlásil Ota vznik hnězdenského arcibiskupství a udělil Boleslavovi Chrabrému dědičný královský titul. Stejně počty získaly téhož roku i Uhry. Arcibiskupství bylo založeno v Ostřihomi a královskou korunu údajně přivezl Vojtěchův druh jménem Radla. Čechy měly tu smůlu, že v nich probíhaly boje o moc, takže by ani nebylo jasné, koho korunovat.

Hnězdenský akt znamenal ústup od franské ideje, že pokřtěná země musí automaticky náležet pod moc císaře. Ota uvedl v život ideu tzv. „rodiny křesťanských králů“. Králové jsou samostatní, ale císařský titul je stále vyšší; císař je hlavou a otcem tohoto společenství. Říše tímto aktem uznala pozici pokřtěných zemí jako součást civilizované Evropy. Je otázkou, nakolik šlo pouze o uznání faktického stavu a jak moc hrála roli dobrá vůle Oty III. Na podstatě věci to ale nic nemění. Pokřtěné země se snažily do Evropy dostat, nepokřtěné země Polabských Slovanů, které se přijetí do kultury Evropy bránily, byly Evropou převálcovány.

Společné osudy pokřtěných zemí

Uhry, Polsko a Čechy od té doby sdílely některé společné osudy. Snažily se dohnat kulturní a civilizační náskok západní Evropy. Přejaly křesťanství a v průběhu jeho diferenciaci jeho katolickou formu. Vznikla tak hranice vůči pravosláví – na východě s Ruskem, na jihu s Bulharskem, Srbskem a Byzancí. V průběhu vrcholného středověku se jižní hranice stala dělítkem mezi křesťanskou Evropou a tureckým islámem. Na druhou stranu někdy probleskl spor o to, jestli země střední Evropy zůstanou samostatné, nebo zda bude panovat nějaká forma závislosti. Habsburští císaři naordinovali svým národům vztah podřízenosti, ze kterého se dokázali vymanit jen Maďaři. Češi se cítili v monarchii politicky utlačováni, Slováci zase viděli ohrožení v Maďarech, a Polsko se stalo v novověku objektem neutivého trojího dělení, kde se angažovalo i Rakousko.

Jednou z reakcí na rakouskou politiku byl pohled k ruskému Východu. Panslavisté ale brzy zjistili, že Rusko je civilizačně i politicky úplně jinde. Ruská monarchie nejevila zájem pomáhat národnímu osvobození, když sama vládla množství národů ještě hrubší silou než rakouská monarchie. Když K. J. Erben přeložil r. 1848 do češtiny nejstarší ruskou kroniku sepsanou mnichem jménem Nestor (obdobu českého kronikáře Kosmy), reagoval K. H. Borovský

■ Svatý Vojtěch.

Zdroj: Wikimedia Commons / Pelz

satirickou básní „Křest svatého Vladimíra“. Dílo satirizuje absolutistickou ruskou monarchii, kde kníže poroučí i bohům. Ve skrytém smyslu byl ruský dvůr alegorií dvora rakouského, aby se autor nevystavoval riziku dalšího stíhání. To, že kladl ruský dvůr na roveň dvoru rakouskému, ale ukazuje, co si Havlíček o Rusku myslel.

České hledání středu

Havlíčkovy dílo je dodnes aktuální ve snaze o hledání středu mezi Východem a Západem. Středoevropané většinou chtějí jít na Západ a přejmout tamní kulturu, náboženství nebo v moderní době demokratickou formu vlády. Zároveň ale odolávají občasnému tlaku Západu, aby se stali pouhými koloniemi či agrární periferií (nebo v extrému nacistickým Lebensraumem). Odmítají podřízené politické postavení, jaké měli v Rakousku-Uhersku, a část z nich se aktuálně obává diktátu „bruselského superstátu“, jak jej nazývají. Na druhou stranu panuje obava z odstřižení se od Západu, protože by tím skončil kontakt s jedním z center světového dění. Obecně jsou tedy k dispozici dvě řešení. Jedno spočívá v samostatnosti, druhé v zapojení se do nadnárodních institucí s tím, že si středoevropské státy zajistí rovnocenné postavení. Rakousko-Uhersko takové postavení nezajistilo, Evropská unie je na tom v tomto ohledu přeci jenom lépe.

Pokud mluvíme o hledání středu, týká se české mentality ještě něco jako „vědomí středu“. Historik Jiří Rak tvrdí, že Češi umějí být buď ve všem nejlepší, nebo naopak nejhorší. Mikoláš Aleš je pak v této mentalitě v dobách ohrožení významným evropským malířem, zatímco v dobách míru mazalem. Vztaheno na politickou kulturu – jakmile Češi nedosahují těch nejlepších měřítek po vzoru Západu, propadají skepsi být nejhorší a vidí se, jak splývají s Ruskem. Realita je spíše taková, že Češi stojí na své středové pozici, a mohli by se s tím bez komplexů mesiášství nebo méněcennosti naučit žít. Jestli totiž česká společnost půjde na Západ, na Východ nebo vlastní specifickou cestou, už totiž není věc historie. To už je věc naše.

Luboš Rokos

Naplnit prázdnou láhev

V celé Evropě a také v Česku se rozhořela debata o tom, jakou roli může a má hrát v současnosti to, co se tajnosnubně nazývá „konzervativní“. Diskuse zachvátila nejen křesťansko-demokratické a liberálně-konzervativní strany, ale také intelektuály, církve a předpolitickou arénu. K tomuto tématu přinášíme esej, jež exkluzivně pro Demokratický střed napsal europoslanec za bavorskou CSU a prezident Panevropské unie Bernd Posselt.

Často je citován Franz Josef Strauß, před 25 lety zemřelý bavorský ministerský předseda: „Být konzervativní znamená pochodovat na špičce pokroku“. Jeho slavný výrok je politickou obměnou jednoho daleko staršího citátu, který 20. listopadu 1887 použil vídeňský publicista slezsko-meklenburského původu Karl von Vogelsang ve svých novinách „Domov“: „Konzervativním může být jen to, co kráčí živé vpřed“. Nepoměrně zásadnější než tyto bonmoty vyhraňující se vůči reakcionářství i rovnostářskému pokroku je ale Straußův postřeh, že konzervativismus znamená v 18. století něco jiného než ve století 19. nebo 20.

Toto zjištění lze rozšířit s pohledem na různé kontinenty, náboženství, regiony a kultury. Sunnitský konzervativce z Egypta má právě tak málo společného s americkým konzervativcem z protestantského biblického pásu (na jihovýchodě USA, pozn. red.) jako se střeoevropským katolickým konzervativcem z Krakova. Leckteré konzervativně se nazývající hnutí pozvedlo právě toto na esenci konzervativismu: to, že se vzpírá univerzalitě a odvíjí se vždy pouze z konkrétní situace. Na to se odvolávají především všichni protikřesťanští a novopohanští takzvaní konzervativci na Nové pravici, která o sobě v poslední čtvrtině 20. století dává slyšet hlavně ve Francii.

Konzervativcem dříve a dnes

Slovo „konzervativní“ má pohnutou a blyštivou historii. Její cesta započala „Vzpomínkami na revoluci ve Francii“, které roku 1790 sepsal

jako odpověď na Francouzskou revoluci Edmund Burke, a pokračovala křesťansko-romantickým časopisem Le Conservateur, který v letech 1818 až 1820 vydával François René de Chateaubriand. Za konzervativní se ale vydávaly tak rozličné fenomény jako klasická aliance trůnu a oltáře v 19. století, lidová „konzervativní revoluce“ mezi První a Druhou světovou válkou nebo křesťanské evropanství v západní Evropě 50. a 60. let. V naší době se konzervativismus stal svévolným pojmem zastřešujícím všechny nelevicové síly v Evropské unii.

Může si pak člověk s tak mnohoznačným slovem vůbec něco počnout? Tato otázka přiměla také mne, abych se nevnímal pouze jako „konzervativce“. Charakteristika, o kterou nám jde, může mít přesto zásadní pozitivní význam, ale nesmí být zbavena duchovní náplně a živé vize budoucnosti. Pokud platí, že konzervativce neuchovává odumřelé dřevo, nýbrž že chrání kořeny, pečuje o ně a posiluje, aby z nich vždy znovu mohl vytrysknout nový život, jde tudíž o kořeny. Jsou to kořeny stromu, květiny anebo nebezpečného plevele?

Evropský konzervativismus vznikl jako hnutí na přelomu 18. a 19. století, přičemž koření v klasické filozofii a v křesťanství. Také dnes může být pro budoucnost našeho kontinentu pozitivní a podstatný, nikoli ale v tom, co bylo, ale v tom, co platí navždy.

Od rakousko-židovského spisovatele Williama S. Schlamma jsme my mladší často slyšeli bonmot, že pro něj konzervativismus není nic jiného než „Mozart, malování vajíček a deset přikázání“. Myslel tím nadčasovou kulturní a k Bohu směřující krásu, lidský rozum a souřadnice židovsko-křesťanské víry.

Naopak Strauß, který uměl být zcela pragmatický, hovořil na vrcholu svých grandiózních mnohahodinových řečí vždy o „božím mravním zákonu“, tedy nikoli o nějakých pomy-

slných „hodnotách“ nebo „náboženských tradicích“, ale o trvale platném řádu, který se klene nad lidmi a jejich časem. Zde se to „křesťanské“ a „konzervativní“, o nichž právem řekl freiburgský arcibiskup Robert Zollitsch, že jsou podvojně, přirozeně setkává.

Křesťansko-demokratické a křesťansko-sociální hnutí vzniklo v 19. a 20. století v těsné pospolitosti se starším křesťanským konzervativismem, ale pak se z něj vyvázalo, nezřídka během prudkého lámání.

Tento vývoj započal ve střední Evropě na přelomu 18. a 19. století, a sice v obou velkých církvích. V katolickém myšlení zahájily hlubokou obrodu tak rozdílné osobnosti jako jihomoravan Clemens Maria Hofbauer v Habsburské monarchii nebo Bavor Johann Michael Sailer v dnešním Německu.

Tisíce duchovních a laiků tehdy působily proti ustrnulým zbytkům staré říšské církve v Německu a josefinského církevního systému v Habsburské monarchii, a to ve jménu ryzí zbožnosti, širokého vzdělání a aktivní sociální péče. Byl to v první řadě mladší a nižší klérus, který získal nové sebevědomí a nesl tuto inspiraci.

Bylo by proto stejně absurdní označit za konzervativce rýnské vůdce křesťansko-sociálního hnutí v 19. století Adolfa Kolpinga nebo pozdějšího mohučského biskupa Wilhelma Emmanuela Kettelera, stejně jako tuto značku přilepit na ty, kteří prosazovali ve Francii křesťansko-demokratickou myšlenku jako alternativu jednak k Francouzské revoluci s její agresivní záští vůči víře, jednak ke katolicko-feudálním snahám tuto revoluci zvrátit.

V oblasti Habsburské monarchie je nenajvýš zajímavé sledovat cestu, kterou od konzervativismu ke křesťansko-sociální reformě kráčeli šlechtici z Čech jako kníže Karl von Löwenstein nebo princ Alois von Liechtenstein.

Karl von Vogelsang - jeden z duchovních otců střeoevropského so-

pokračování na straně 28

pokračování ze strany 27

ciálního katolicismu a pozdějších papežských sociálních encyklik, který se hodně zaobíral otázkou pracujících a defektů raného kapitalismu – se sice krok za krokem jako šéfredaktor vídeňských konzervativních novin „Vaterland“ ocitl v napětí s nejvýznamnější osobností českého konzervatismu knížetem Leo Thunem (který byl jeho vydavatelem). Pro Löwensteina a Liechtensteina představoval autoritu, bez které by např. nebyly myslitelné „Teze k řešení otázky dělníků“ napsané v českém Novém Boru (Haid) v roce 1883, které inspirovaly vznik encykliky „Rerum Novarum“ zveřejněné papežem Leo XIII. v roce 1891.

Tento posun se odehrál také v Itálii, kde na začátku 20. století založil charismatický kněz a přesvědčený bojovník za sjednocenou Evropu Don Luigi Sturzo Lidovou stranu (Partito Popolare). Ta představovala příznačně sociálně-reformní hnutí, ze kterého se později vyvinuli křesťanští demokraté, Katolická akce a konečně, také dnešní Evropská lidová strana (EPP).

Také zde se to neobešlo bez pnutí s konzervativními silami v církvi a společnosti. Podobnou cestou šli čeští křesťanští demokraté (KDU-ČSL) a také bavorští křesťanští sociálové (míněna CSU, pozn. red.).

Na sklonku 19. a prahu 20. století probíhal evropský konzervatismus různými směry. V anglo-saském světě, kde bylo křesťansko-sociální hnutí, ač mělo silné evangelické odnože, velmi slabé, vznikla na pravé straně politického spektra jedna velmi pragmatická a všem teoriím se vzpírající forma konzervatismu, jež zprvu konkurovala liberálům a pak labouristům. Ve Francii se konzervativní hnutí mnohde stáhlo do předpolitické oblasti nebo z něho vyrašila nová hnutí jako např. Action Française, která instrumentalizovala církev a křesťanství pro potřebu řádu, který ve výsledku křesťanský není. Od křesťanské demokracie odděloval francouzské konzervativce hluboký příkop a teprve rozkročený gaullismus našich dnů začal tyto různé směry a jejich dědice sjednocovat na půdorysu vágního společného světového názoru.

Ve střední Evropě a Habsburské monarchii byl konzervatismus většinou federalistický a namířen proti pruské snaze o dominanci. Severoněmečtí, welfští a středoněmečtí konzervativci kolem Konstantina Frantze a Onno Kloppa, stejně jako jejich jihoněmečtí a rakouští soupeřníci, byli evropskými v nadnárodním smyslu a zemskými patrioty. Němci byli nenajvýš ve smyslu Svaté říše římské národa německého s její proticentralistickou tradicí.

Národní element, který dnes spojujeme nesčetněkrát s konzervativismem, byl tehdy pokládán za levý. Tím jako dítě francouzské revoluce, jakobinismu a bonapartismu skutečně dočista byl. Typičtí konzervativci v Prusku se obrátili proti Bismarckovi a jeho maloněmeckonárodní politice, když v něm spatřili „bílého revolucionáře“, který se v jejich očích neorientoval na legiti-

mitu, ale přemýšlel bonapartisticky, a varovali před tím, že jeho politika povede k zániku Pruska – země, která podobně jako Rakousko rozuměla sama sobě jako mnohonárodnímu státu. A jejich varování se záhy naplnilo.

Bismarckovské splnutí nacionalismu a konzervatismu mělo za následek nejen zmizení Pruska, jehož existenci ukončili národní socialisté, ale počínaje rokem 1945 také dalekosáhlý kolaps konzervatismu severně od Mohanu. Zatímco jižně od něj - v Bavorsku, horním Švábsku, jižním Bádensku, Čechách a Rakousku - byl prostřednictvím katolicismu vstřebán do křesťansko-sociálního hnutí.

Nové impulsy, např. ekumenický Kreisavský kroužek, který významně podnítil německý odboj 20. července 1944 proti nacistům, nebo boj jihoněmeckých katolických kruhů proti Hitlerovi, přispěly po roce 1945 ve spolkové republice k založení stran CDU a CSU, které v odpovědi na hnědý teror znovuobjevily letité evropské základy, ale šly po nových cestách.

V národním socialismu a komunismu byl spatřován vrchol ničivé síly, jež vyvěrala z právního pozitivismu, jak tento vyšel z Francouzské revoluce a vrátil se zpět po Druhé světové válce v podobě přirozeného práva nadřazeného víře a svévolnému rozumu.

V Rakousku s jeho pozitivistickou Kelsenovou ústavou z roku 1920 zdomácněly myšlenky tohoto druhu v Rakouské lidové straně, která se kvůli reminiscencím na „křesťanský stavovský stát“ (založený v roce 1934) přejmenovala po válce na Křesťansko-sociální stranu. V Německu vznikla toho času myšlenka unie CDU a CSU, která - jak se dnes mnozí mylně domnívají - neznamenala frakční rozdělení, ale kladla si za cíl překonat konfesní hranice tím, že založí dvě společné „C“ („C“ jako christlich) katolických a evangelických křesťanů, tedy dvou ekumenických unií.

Zakladatelé CDU a CSU - rýnský panevropán Konrad Adenauer a legendární bavorský „Pepa“ (Ochsensepp) Josef Müller - přitom usilovali také o zapojení konzervativních a liberálních sil, pakliže se hodily k jejich „C“. Od té doby platí, co nedávno formulovala v tradici svých předchůdců Angela Merkelová: křesťanské strany (CDU, CSU) v Německu a jistým způsobem také v Evropě mají křesťansko-sociální, konzervativní i liberální složku. Ale co to přesně znamená?

Tři kořeny evropského konzervatismu

Liberalismus mezitím pronikl do všech demokratických stran. Zformoval se v protikladu ke konzervativnímu řádu a svou orientací na kapitalismus oživil sociálně-demokratické a rovněž křesťansko-sociální hnutí coby svůj protipohyb. Jeho zásluhy a trvalá hodnota jsou v tom, že vycházeje z lidských práv odstranil feudalistické závislosti a stal se osvědčeným lékem proti sklonům křesťansko-sociálního tábora ke stavovskému státu nebo k dogmatizaci a dirigismu, ale i k antisemitismu, který v něm dočasně zuřil.

Liberalismus dále významně přispěl k rozdělení moci podle Montesquieu a právnímu státu, o němž již Cicero řekl: „Jsme všichni služebníky zákonů, abychom mohli být svobodní“.

Problematické je naopak na liberalismu z křesťanského pohledu pokusem formulované velkým italským liberálem Benedetto Crocem roku 1935 v jeho knize „Dějiny Evropy v 19. století“: pokusení ustavit se jako „náboženství svobody“. Tento mocný duchovní směr, konstatuje Croce, vyhláší náboženství jako ryze privátní věc, kdo ale tvrdí, že „společnost jako celek je podřízena božím zákonům“, ten je liberálů dán do klatby.

Na křesťansko-sociální protitlumu naráží také další aspekty liberalismu. Freiburgský teolog Albert Maria Weiß mu v roce 1904 ve své „Apologii křesťanství“ vyčítal, že „zcela odděluje právo od povinnosti“. Vogelsang se obrací proti představě státu jako nočního hlídače, ve kterém jednotlivé orgány fungují egoisticky, bez ohledu na celek a bez solidarity. Croce vnímá liberální myšlení jako takové, které „spatřuje smysl života v životě samotném“. V tomto ohledu je liberalismus dokonce duchovně srovnatelný se socialismem, který mu v mnoha oblastech protiče. Na to narážel po pádu železné opony papež Jan Pavel II., když varoval před tím, aby byl východní, tedy komunistický materialismus pouze nahrazen jeho západní variantou.

Křesťanské a konzervativní strany by měly své liberální kořeny označovat spíše za křesťansko-liberální, aby tento napjatý vztah obešly a vyhnuly se tak relativismu pranýřovanému papežem Benediktem XVI. Signály, na které lze navázat, můžeme najít u klasika liberalismu z první poloviny 19. století Alexise de Tocquevilla. Ten v prvním svazku svého slavného díla „Demokracie v Americe“ zjistil, „že člověk nemůže vytvořit říši svobody bez dobrých mravů a ty nemůže upevnit bez dobré víry“. Rozlišovat mezi státem a církví podle něj nikterak nevyžaduje, aby se rozlišovalo mezi náboženskými a veřejnými činnostmi, potažmo mezi křesťanem

a občanem: „Despotismus se obejde bez víry, svoboda nikoli“. Liberální moment v křesťansko-demokratickém myšlení nelze vystihnout lépe.

Druhý, křesťansko-sociální kořen, pak evropským křesťanským demokratům pomohl k tomu, aby po velkých hospodářských a finančních krizích posledních let a také několika volebních porážkách v Německu a jinde překonali svou slabost vůči nevázanému liberalismu. Sociální ekonomika totiž není ekonomikou bez přívlastků, kterou kázal někdejší český prezident Václav Klaus, a nelze ji nadto ztotožnit ani s kapitalismem. Kořeny hluboko v katolickém sociálním učení a evangelické sociální etice. Jejich kritici jim dříve i dnes vyčítají, že jsou „příliš obecné“, samotná křesťansko-sociální myšlenka ale nemůže poskytovat návody pro každodenní politiku, nýbrž slouží jako kompas v její spleti. U katolické sociální nauky jde o rovnováhu mezi různými důrazy: pokud jeden z nich převládá, vede to k choromyslnosti. Zřetelně se to ukazuje na vztahu solidarity a subsidiarity. Dlouho se zdůrazňovalo jednostranně to první, čehož následkem mnohdy pouze bytnělo úřednictvo sociálního státu. Po sjezdu CDU v Lipsku v roce 2003 začalo proto liberální vedení strany raději hovořit o subsidiaritě ve smyslu odpovědnosti sama za sebe. Oba principy, solidarita i subsidiarita, jsou rovnocenné a patří k sobě. Mámeli citovat nynějšího bavorského ministerského předsedu Horsta Seehofera: „Stát a společnost musí pomáhat těm, kteří chtějí, ale nemohou, ne ale těm, kteří mohou, ale nechťají.“

K jádru křesťansko-sociálního myšlení by měl patřit také důraz na osobitost, dále vědomí toho, že rodina je starší než stát, jakož i orientace na veřejné blaho. Osobitost se odlišuje od individualismu poznáním, že člověk je sice povolán ke svobodě, má ovšem také povinnosti a své plné důstojnost dosáhne teprve tím, že se otevře vůči společnosti a všelijakému komunitnímu životu. Skutečnost, že rodina je starší než stát, a proto má vlastní a vyšší právo, do kterého smí stát zasáhnout jen výjimečně, by měla přimět k úvahám ty, kteří považují za křesťan-

■ Volební plakát CDU z roku 1957

Zdroj: Archiv für Christlich-Demokratische Politik

sko-demokratické, aby měl hlavní slovo u výchovy dětí stát. Znovuoživení sociální závaznosti vlastnictví a ochoty sloužit společnému blahu nejen profesně, ale i čestně a nezištně, se stalo po liberálně-egoistických výstřelcích posledních let a nejnovější kapitalistické krizi otázkou života a smrti. Všichni tři poslední papežové včetně toho současného došli ve svých sociálních encyklikách jednoznačně k tomu, že ochrana lidského života od početí až po přirozenou smrt zavazuje jako jádro křesťanské víry také (a právě) ty, kteří si dali slovo „křesťanské“ do stranického programu, aniž by si přitom nárokovali monopol na pravdu o křesťanství.

Arcibiskup Zollitsch měl pravdu, když vyzval CDU a CSU k tomu, aby se nezpronevěřily svému „C“ a oné zvláštní odpovědnosti, která z něho vyplývá. Lidovecká frakce v Evropském parlamentu odmítla na počátku svého nynějšího mandátu požadavek jednoho švédského „konzervativce“ z Nových umírněných (strana Moderaterna), aby vyškrtla dodatek „křesťanství demokracie“ ze svého názvu. Z toho vidíme, že také třetí kořen křesťanské demokracie (první je liberální a druhý sociální), totiž ten konzervativní, rychle propadá dezorientaci, ztratí-li kontakt s křesťanstvím. Patriotismus, kupříkladu, je

dokončení na straně 30

pokračování ze strany 29

konzervativní, ovšem jen pokud nezmu-
tuje směrem k nacionalismu.

Richard Coudenhove-Kalergi z Čech, zakladatel panevropského hnutí po První světové válce, hovořil již tenkrát o „evropském patriotismu, který národní a lokální patriotismy nenahra-
zuje, nýbrž doplňuje a korunuje“, přičemž vyrůstá ze společné kultury západního světa. Zcela v tomto duchu vyzýval jeden ze zakládajících otců evropského sjednocení Francouz Robert Schuman Evropany k tomu, aby se „osvobodili od diktatury ryze národního úhlu pohledu“. Stejně jako jeho souputníci Konrad Adenauer z Německa a Alcide de Gasperi z Itálie věděl, že nikoli národ, ale Bůh je Bohem.

Řekneme-li „křesťansko-konzervativní“, není to žádný nový vynález, jak stále a znovu tvrdí dědici osmašedesátníků s poukazem na jimi uměle vytvořené „evropské hodnoty“, ale odkrytí odvěké kulturní reality, která v pozdní antice vyrostla z řecké filozofie, římského práva a křesťanské víry a byla po druhé světové válce opět vykopána z trosk nacionalismu a národních států.

K dědictví konzervativismu náleží také federalismus národů a národnostních skupin či států a regionů, které nemají být roztaveny, ale tvoří jednotu v různosti. Konzervativní myslitelé jako Ir Edmund Burke v 18., kníže Leo Thun z Čech v 19.

nebo Gerd-Klaus Kaltenbrunner a Thomas Chaimowicz z Rakouska ve 20. století poukazovali zas a znovu na to, že k tomuto myšlenkovému předivu patří také představa smíšené, pečlivě vyvážené státní a vládní formy, která umožňuje člověku se svobodně rozvíjet, ale současně krotí hříšné strany jeho přirozenosti.

Člověk není sám od přírody dobrý, a proto potřebuje instituce, které jej stabilizují, aniž by jej příliš omezovaly. To měl na mysli Aristoteles s jeho smíšenou vládou, jež zabráňuje, aby se monarchie zvrhla v tyranii, aristokracie v oligarchii a demokracie ve vládu lůzy. To je cíl konstitucionalismu Edmunda Burkeho, již zmíněné dělby moci à la Montesquieu, evropského modelu společnosti, jak jej propagoval rakouský ministerský předseda Wolfgang Schüssel, stejně jako cíl německé ústavy a základních práv evropské ústavy uvedených v Lisabonské smlouvě.

Zrušená příkázání

Zastupitelská parlamentní demokracie je dnes společně se silným právním státem hájeným nezávislými soudci velmi ohrožena – touhou po referendové demokracii, která hladce přechází do mediálně řízené hysterie. Bez ustání slyšíme, že křesťansko-demokratické strany nemají zapotřebí vracet se ke svým světonázorovým základům, že stačí jen lépe vládnout. Pragmatismus nicméně nenahrazuje duchovní kompas, který se ozřejmuje soustavným

a poctivým potýkáním se se svými tolik zapřísahanými třemi kořeny. Ty všechny jsou drženy pohromadě křesťanstvím – oním „C“, které se nesmí omezovat jen na svůj křesťansko-sociální proud. Edmund Burke mluvil o tom, že politika je řetěz generací a jako taková se zodpovídá předkům, současníkům a ještě nenarozeným. To dnes nazýváme „udržitelností“, která nás vyzývá k uchování stvoření. V tomto smyslu náleží také mnoho českých Zelených do konzervativního tábora.

Velký španělský spisovatel Ortega y Gasset vypráví v roce 1930 ve své knize „Vzpouza davu“ o jednom Romovi, který se chtěl zpovídat, ale svědomitý farář se jej nejprve zeptal, zda zná desatero příkázání. Odpověděl: „Chtěl jsem se je naučit, velebnosti, ale doslechl jsem se, že se mají rušit“. Ortega se na to konto znepokojeně táže: „Neodpovídá to současnému stavu světa? ... Evropské příkázání pozbyla své platnosti, aniž by se nějaká nová objevila v dohledu.“ Německý spisovatel Ernst Jünger šel ještě o krok dále, když varoval, že by démoni mohli obydlet opuštěné oltáře.

Politické strany, hnutí i samotná státnost se mohou obnovit jen z hlubokého a programového základu, nikoli z toho, co rakouský autor Erik von Kuehnelt-Leddihn pojmenoval jako „zápach prázdné láhve“.

Bernd Posselt

(z němčiny přeložil Jan Jüptner)

Piłsudski vs. Dmowski: boj o podobu polského státu

Dodnes patrné rozdělení polské společnosti na dvě skupiny s diametrálně odlišnými názory sahá již do konce 19. století. Vraťme se tedy do doby, kdy Poláci hledali způsob, jak získat nezávislost, a kladli si otázky, jak má vypadat jejich státnost. V 90. letech 19. století v Polsku, podobně jako všude v Evropě, vznikaly nové politické strany, když jednotlivé proudy byly většinou násobené třemi – podle států, mezi něž Polsko bylo před sto lety rozděleno. Odlišnost Německa, Rakouska-Uherska a Ruska a jejich soupeření měly vliv na spory mezi hlavními proudy polské politiky, která jakoby kopírovala situaci v Evropě, tedy rozdělení do dvou bloků.

Pro všechny strany (kromě vznikajících komunistů) byl konečný cíl stejný, Polonia resurecta, obnovení samostatné-

ho polského státu. Jak toho dosáhnout, v jakých hranicích, s jakým složením obyvatelstva a s jakým státním zřízením, ohledně toho všeho se názory lišily. I zde platí, že v Polsku je řada věcí tak nějak naopak než všude jinde. V čele socialistického hnutí a ochráncem práv menšin byl válečný hrdina Józef Piłsudski, původem zeman z venkova. Jeho úhlavním protivníkem v čele pravice byl Roman Dmowski, varšavský intelektuál se sklony k antisemitismu. Nacionalistický blok (zvaný endecja, podle zkratky politické strany Národní Demokracie, ND) sázel na Rusko, kde měla být nejdříve spoluprací získána autonomie, a později (po vítězné válce) podle představ nacionalistů mělo být obnoveno království i na ostatních záborech, které mělo postupně snižovat svoji závislost na carském Rusku.

Socialisté měli svoji základnu v nejliberálnějším záboru, v rakouské Haliči. Jejich plány byly podobné: zisk autonomie a trialismus (podařilo se vytvořit haličský sněm). Podle jejich představ bylo mocnářství nejslabší, a proto by bylo možné na něm nejlépe vyvzdorovat nezávislost. Obě strany počítaly s tím, že po vypuknutí války vyvolají povstání na ostatních záborech (to se nepodařilo), vytvoří vlastní armády (to se s obtížemi podařilo) a vcelku rychle se jim podaří obnovit vlastní stát, čímž postaví záborové mocnosti před hotovou věc. Záhy po začátku Velké války se ukázalo, že to tak jednoduché nebude, že k vzniku Polska je nutná porážka všech tří států a obratná diplomacie, tak aby se Polsko ocitlo na vítězné straně. Nacionalisté i socialisté tak rozehráli nebezpečnou partii spolupráce i kladení výhrůžek svým spojencům a zároveň i dělitelům své země.

Na podzim 1918 se nacionalistickému táboru podařilo prosadit vznik Polska mezi vítěznými Spojenci, ale kontrolu nad Polskem začínali přebírat jeho političtí konkurenti pod vedením Piłsudského. Tehdy začal opravdový boj o podobu státu. Podívejme se proto na názory obou stran na vnitřní i vnější politiku.

Dvě pojetí národního státu

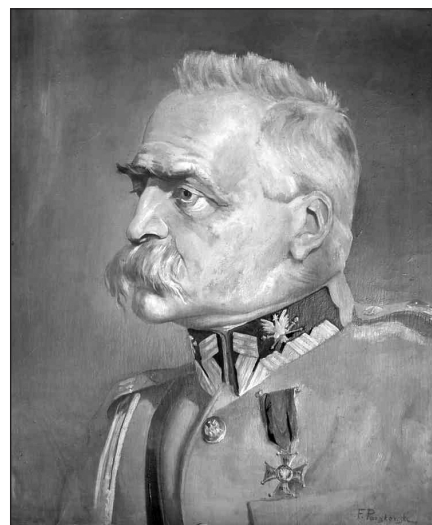
Cílem obou táborů bylo původně obnovení Polska (Polskolitevské unie) v rozloze ze 70. let 18. století, což se po století nacionalismu ukázalo jako nemožné. Dmowski navrhl hranice hluboko na východě, nepolské obyvatelstvo mělo být asimilováno. Piłsudski počítal s menší rozlohou státu, ale usiloval o spolupráci s Litevci, Bělorusy a Ukrajinci. Jeho projekt Mezimoří vycházel ze staré unie, kterou přizpůsoboval aktuální situaci. Měla vzniknout federace (anebo alespoň vojenský pakt) mezi těmito národy (jejich státy). Zatímco Piłsudski chápal Polsko jako mnohonárodnostní stát, který může fungovat, dokud mu budou všechny složky věrné, Dmowski byl blízko teoriím sociálního darwinismu o národu jako rase, krvi a půdě. Obdobný byl jejich vztah k náboženství, představitel pravice

chtěl prosadit katolictví jako státní náboženství, zástupce levice považoval „polská“ náboženství za sobě rovná. A trochu paradoxně, Piłsudski měl blíže k násilí než jeho oponent.

Po vyhlášení nezávislosti byl do funkce Náčelníka státu jmenován Piłsudski, který s téměř diktátorskými pravomocemi řešil všechny spory s okolními národy, týkající se ustavení hranic. Moraczewského vláda, kterou jmenoval, zavedla všeobecné hlasovací právo a osmihodinovou pracovní dobu. První kolo souboje o podobu státu jednoznačně vyhrál Piłsudski.

Řešení východních hranic a nebezpečí bolševické invaze do Německa (přes Polsko) byl další z problémů, se kterými se Maršálek musel potýkat. Zde se pokusil realizovat svůj program Mezimoří. S Litevci počítat nemohl, obě země si nárokovaly Vilnius (nakonec ho zabrali Poláci) a neudržovaly spolu diplomatické vztahy, v Bělorusku nebyla reprezentace, která by zastupovala celý národ, neboť národní hnutí zde nebylo příliš uvědomělé. Piłsudski se tak spojil s ukrajinským atamanem Symonem Petljurou, jehož vláda byla nakonec svržena Sověty, před nimiž musel bránit Polsko i sám Piłsudski. Na začátku 20. let tak Piłsudski nepřidal další vítězství své politiky nad politikou Dmowského.

Ani jeden z antipodů nebyl demokrat v dnešním slova smyslu. Dmowski to ostatně o sobě nikdy netvrdil, Piłsudski vystoupil z tramvaje demokratického socialismu záhy po válce na stanici Nezávislost. Parlamentní demokracie se mu omrzela svými spory, partajnictvím, častým střídáním vlád a neschopností řešit problémy země. Začal tudíž parlamentní demokracii nenávidět a zesměšňovat. Ústavu nazýval prostitutkou, poslance kurvami. Svůj problém s parlamentarismem vyřešil jako voják, vojenským pučem v květnu 1926. Maršálek postupně omezoval parlamentní demokracii, lidská práva, opozice byla souzena a vězněna. Jeho režim byl nazýván sanací (myšleno bylo ozdravení Polska, jeho společnosti a politiky).

■ Portrét maršála Piłsudského.

Zdroj: Wikimedia Commons /Feliks Paszkowski

Polská meziválečná demokracie tak skončila s rozlitou krví.

Analogie s dneškem

Po pádu komunismu se Piłsudského autoritativnímu způsobu vlády po r. 1926 nejvíce blížil prezident Lech Wałęsa, jenž žádal prezidentský systém zakotvený v Ústavě. Po vzoru Piłsudského Nestraničského bloku na podporu vlády založil v roce 1993 Nestraničský blok na podporu reformy. Ten však skončil fiaskem, když ve volbách těsně překročil kvorum a do konce volebního období se rozpadl.

Dnešní „válka polsko-polská“ mezi Občanskou platformou a Prámem a Spravedlností může připomínat spory Piłsudského s Dmowským, ale má i své rozdílné prvky. Ačkoliv elektorát a některá témata jsou podobná (OP se socialisty, PaS s nacionalisty), jde o konflikt dvou pravicových stran, liberální s konzervativní, z nichž se ani jedna výslovně nehlásí k dědictví velikánů meziválečného Polska. Ekonomické programy obou stran se výrazně neliší, výrazné rozpory jsou však ve vidění podoby společnosti – zde jde o konflikt mezi liberalismem a tradicionalismem. Postoj k národnostním menšinám je v Polsku už nedůležitý. Tento konflikt se možná částečně posunul k problému úlohy katolické církve ve společnosti. Nutno připomenout, že skutečná

dokončení na straně 32

pokračování ze strany 31

religiozita se po pádu komunistického impéria, na rozdíl od té tabulkové, snižuje. Zatímco konzervativci by ji spíše zvětšovali, liberální OP je pro odluku církve od státu (často však jen v rovině proklamací) – zde se odráží už meziválečný spor.

Mezinárodní vidění situace se také změnilo: obě strany vidí Rusko spí-

še jako nepřítele, liší se v postoji k EU, potažmo k Německu. Když ministr zahraničí Radosław Sikorski z vládnoucí Platformy prohlásil, že je pro evropskou integraci pod vedením Německa, byl euroskeptickými rivaly z PaS označen za zrádce národa. Polský zájem o demokratické a prozápadní Bělorusko a Ukrajinu (Litva obě podmínky splňuje) je pokračováním Piłsudského modelu uspořádání středovýchodní Evropy mezi Německem a Ruskem.

Současné Polsko se v mnohém podobá Dmowského představám, je etnicky a nábožensky téměř homogenní (paradoxně zásluhou komunistů). Naopak ve vnitřní i vnější politice se čím dál více prosazují ideály, které hlásal Piłsudski a levice. Dnešní Polsko je tak syntézou Dmowského formy a Piłsudského názorů.

Jan Škvrňák

Nestor s lidskou tváří Příběh Pavla Tigrida

Kteří Češi trvale žijící ve 20. století v cizině ovlivnili naši současnost? Samostatné Československo v roce 1918 v podstatě vzniklo díky exilu a krajanům v zahraničí a stejně tak exil hrál důležitou roli při jeho obnově. Pokud bychom hledali nejvýznamnějšího českého exulanta druhé poloviny 20. století, publicista a vydavatel Pavel Tigrid by byl dobrým kandidátem. „Nestor“, jak ho během normalizace spíše familiárně než konspirativně oslovoval Václav Havel, usiloval od roku 1939 s krátkým poválečným intermezdem téměř pět desetiletí o obnovu demokracie v Československu.

Kniha publicisty Pavla Kosatíka je deset let po Tigridově smrti prvním seriózním pokusem o zachycení jeho myšlení a aktivního života. Pavel Tigrid se logicky pro něj stal průsečíkem a někdy i zdrojem předchozího autorova psaní o osobnostech českého 20. století, ať už šlo o biografie Ferdinanda Peroutky, Jana Masaryka, Pavla Kohouta či Olgy Havlové. Většinu Kosatíkových čtenářů jeho další kniha jistě nezklame. Její autor balancuje v roli zúčastněného pozorovatele, který jako vypravěč příběhu neskrývá své sympatie a zaujetí tématem. Současně však své úsporné a přitom dynamické psaní zakládá na zpovídání mnoha klíčových současníků, dobré znalosti dobových textů a archivních pramenů. I když je škoda, že čerpá jen z těch českých. Asi proto se nedozvíme příliš mnoho o Tigridově postavení a stycích s oficiálními místy ve Francii a zejména o případném vlivu Tigrida na francouzskou politiku k československému disentu. S jeho zástupci se právě Francois Mitterand, jako první západní prezident, setkal během své oficiální návštěvy Prahy v roce 1988.

Přestože Tigrid se po listopadu 1989 mnohým mohl jevit jako živoucí symbol navázání na demokratické myšlenky 1. republiky, sám nebyl jejich pouhý „uctíváč“, ale střízlivý a kritický realista. Když Studená válka dosáhla jednoho ze svých vrcholů a málokdo se v exilu či domácí opozici zabýval myšlenkou demokratické kultury, napsal k tomu v roce 1983 na stránkách Svědectví: „Kdyby se na dobře všechno zítra obrátilo, bolševici importovaní i domácí vzali za své, svoboděnka nám spadla do klína...

■ Po několika Tigridových knihách se může český čtenář seznámit s jeho monografií.

Foto: Tomáš Fošum

– k čemu by to vše bylo, a na jak dlouho tyto rychle a levně nabyté svobody, opět počaté z prostředka?... Není totiž pravda, že slušné instituce vytvářejí slušné lidi, ale je to právě naopak. A trvá to. Někdy i celé generace.“

Tigrid svým psaním jako politicky angažovaný novinář ostatně vyvracel politické mýty už po 2. světové válce. Po setkání s prací Přemysla Pittera kritizoval průběh divokého odsunu sudetských Němců. Jako anglofil a dobře informovaný pozorovatel s bohatými kontakty z doby londýnského exilu a působení v BBC také zpochybňoval iluzi o Benešově Československu jako mostu mezi Východem a Západem. Jako čerstvý a selháním tzv. demokratických stran přímo nezatížený „osmačtyřicátník“ nechoval iluze o schopnostech politického exilu nebo o tom, že „osvobození“ přijde ze Západu. Na základě polské a maďarské zkušenosti roku 1956 stále více doufal, že i v rámci KSČ a totalitního systému časem dojde k diferenciaci, která může být prvním krokem k návratu demokracie.

Nesmouvavý a břitký ve své kritice komunistů se proto od druhé poloviny 50. let současně snažil o myšlenkový a kulturní dialog se všemi, kteří byli ochotni vyjít z ideologické ulity. K setkání s domácí literární a intelektuální scénou přitom využíval i stále častějších

osobních kontaktů během oficiálních cest „čs. kulturních pracovníků“ do Francie či setkání mezinárodního PEN Klubu. Komunistický režim Tigrida považoval za jednoho z nejnebezpečnějších protivníků asi i proto, že mu byl cizí „černobílý antikomunismus“ vlastní některým osmačtyřicátníkům, kteří věřili, že režim lze pouze svrhnout, nikoliv postupně oslabovat a přetvářet.

Tigrid byl nejen mužem pera a záviděníhodného intelektu, ale především činu. Kosatík to dokládá na jeho koordináční roli při pomoci exulantům v roce 1948 či založení vysílání mnichovské redakce Rádía Svobodná Evropa v roce 1951, které vedl do rozkolu s generace starším a z pohledu ambiciózního třicátníka už málo „dynamickým“ Ferdinandem Peroutkou. Tigridovým životním dílem se stal čtvrtletník Svědectví. Vycházel 35 let a stal se nejvýznamnějším exilovým periodikem a fórem demokratické diskuse.

V Kosatíkově líčení se Tigrid jeví jako v mnoha ohledech výjimečný a současně skromný člověk, který se uměl postarat nejen sám o sebe (po odchodu z vedení mnichovské Svobodné Evropy se v New Yorku léta

živil jako číšník), ale i účinně pomáhal druhým. V tomto ohledu netrpěl předsudky a po srpnu 68 podával ruku i reformním komunistům s často poskvřenou minulostí, kteří odešli za hranice. Mnohým nabízel nejen spolupráci a prostor na stránkách Svědectví, ale i své bohaté kontakty, které mohly pomoci v nových začátcích. V malém českém exilu a ostatně i v dobách po listopadu 1989 Tigrid vyčníval nejen intelektuálně, ale i spojoval a organizoval spolupráci a setkávání napříč politickými a názorovými tábory. Angažoval se na podporu sovětských disidentů a v mezinárodní spolupráci exilových hnutí. Svědomitě tiskl kritické ohlasy na jím psané či ve Svědectví otištěné texty a byl alespoň stejně tak přísný na sebe, jak jasně dokázal formulovat své kritické názory na druhé a dění kolem.

Tigrid se v Kosatíkově podání jeví jako nejpůsobivější a nevlivnější v 80. letech, kdy pod vlivem polského a maďarského vývoje vnímal i změnu v Husákovském Československu jako neodvratnou. Obával se ale, že jejími vítězi by mohli být reformní komunisté, nikoliv ti, co usilují o demokracii západoevropského střihu. Varoval před iluzí „socialismu s lidskou tváří“ a pouhým návratem do dob Pražského

jara. Proto „nestorsky“ a soukromě Václava Havla nabádal k většímu politickému aktivismu a k tomu, aby převzal roli vůdce politické opozice a nebyl jen veřejný intelektuál či zprostředkovatel dialogu s režimem, čekající, až se společnost sama více zaktivizuje. Že „sametovému revolucionáři“ bylo takové uvažování blízké, ukazuje jeho biografie od historika Jiřího Suka „Politika jako absurdní drama“.

Jak již bylo řečeno, Kosatíkova kniha vychází téměř výlučně z českých pramenů a literatury a to je její určitá slabina. Zdaleka neodpovídá na všechny otázky Tigridova bohatého života a místy se dopouští některých chyb (jako např. tvrzení o počtu pounorové emigrace, kterou odhaduje na čtvrt milionu osob). Jako dobrá kniha o historii ale také mnoho otázek klade a vybízí tak k přemýšlení o minulosti více než většina prací profesionálních historiků (čest výjimkám!). Stojí za přečtení i proto, že příběh Pavla Tigrida má nadčasový a „globální“ rozměr – je o úsilí demokrata v exilu, který chce ovlivňovat osud své nesvobodné země.

Erik Siegl

Pavel Kosatík: Tigrid, poprvé, Mladá fronta 2013, 345 stran

Padající symboly našeho úspěchu

Líbí se vám atmosféra filmových Postřižin? Vychutnáváte si komínovou scénu, chod pivovaru a puntíkářství pana správce při výrobě piva? Jestli ano, tento článek, kombinující suchá fakta a citové vydírání, pro vás bude zajímavým ohlédnutím za jednou neskutečnou érou. Érou velkotovárníků, dobrodružného kročení přírodních sil, za dobou, kdy Evropané s pomocí kouřících komínů změnili svět. Za dobou, jejíž dědictví dnes rychle mizí. Příklad ke zfilmovanému dílu v současnosti připomínaného Bohumila Hrabala není náhodný. Dalo by se totiž říct, že první čeští zájemci o průmyslové (industriální) památky byli tímto filmem formováni a dotvořeni naprosto nesmyslným zbořením karlínského nádraží Těšnov roku 1985. Je to vlastně opožděná analogie k situaci ve vyspělé Evropě, o které se zmíním později.

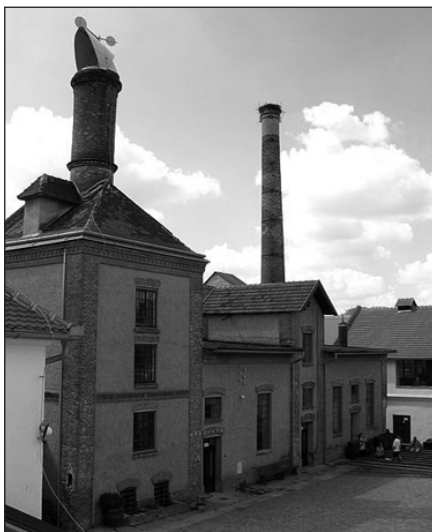
Že situace má do ideálu daleko i dnes, potvrdila nedávná likvidace karlínské Rustonky. Po zboření většiny areálu, kvůli stavbě nové silnice, se sice známý slovenský developer J&T dušoval zařazením zbytku areálu (kotelna s šestibokým komínem) do nové výstavby, ale byly to jen plané řeči. Praha tak přišla o jednu ze svých nejstarších továr-

ren, symbol úspěchu moderní metropole, a odsekla další ze svých řídoucích industriálních kořenů. Pro ty, kteří při pohledu na měnící se Karlín doufali v zahrnutí dalších továrních budov do nové výstavby a využití jejich „genia loci“, to byla velká lekce z bezohlednosti. Kupecké počty na pár let dopředu tu mají pořád hlavní slovo.

Rustonka ve smutné společnosti

Rustonka se tak zařadila po bok pražských továren Waltrovka, Tatrovka nebo valné části objektů ČKD. Chátrá také kladenská Poldovka a přilehlá Vojtěšská (Koněvova) huť je pak v katastrofálním stavu. Kdysi výkladní síně českého hospodářského úspěchu jsou dnes k mání už jen na starých fotkách, ve vzpomínkách a na dvoukolácích sběračů kovů. Podobně jsou na tom i malé a střední provozy, které se po roce 1989 hromadně změnily na parkoviště, místa pro supermarkety nebo stavební parcely. A zatímco na západ a na jih od našich hranic by tyto stavby bud'

pokračování na straně 34

■ Pivovar v Dalešicích.
Zdroj: Wikimedia Commons
dokončení ze strany 33

změnili na památky či rovnou industriální skanzeny, nebo zakomponovali do nové výstavby (tzv. konverze, kdy se stavbě vtiskne nová funkce), u nás je podobných projektů jako šafránu před Hlavním nádražím. Budovy padají často bez velkého (naštěstí rostoucího) zájmu veřejnosti, nebo dokonce za jejího potlesku v očekávání budov moderních a služeb západních. Tato místa přicházejí o možnost rozvíjet svoji tradici a historii. Pouta jsou zpretrhána, historie smazána.

Ale proč průmyslové památky, veřejností často nelibě vnímané symboly komunistického materialismu, oprýskané šedi a dnes již komického zbožštění práce, vlastně zachraňovat? Především, současné naší i světové civilizační úroveň bylo dosaženo díky nevídanému rozvoji přírodních věd v novověku. A tento rozvoj zase proběhl díky propojení antického a křesťanského myšlení, které se pak úspěšně rozvíjelo v jednotném konkurenčním prostředí latinsky komunikující Evropy. Díky neustálému zdokonalování přírodních věd, které uměli Evropané na rozdíl od zbytku světa převést efektivně do praxe, to vedlo ve vhodném prostředí k průmyslové revoluci. Západní společnost se tak vymanila ze závislosti na vrtkavém tradičním zemědělství a měnila se na moderní se vším, co k tomu patří. Takže jestli je kostel symbolem jedné části naší kultury a univer-

zita té druhé, pak je továrna jejich „převodovou pákou“. Je to zařízení, které uvedlo teorie do praxe v nevídaném množství a kvalitě. Továrna a industriál celkově, to je prostě součást našeho kulturního dědictví, ať se nám to líbí, nebo ne. Průmyslové dědictví má pak navíc funkci krajinyotvornou a urbanistickou, protože je to místo pevně spjaté s okolím, které také velmi často formovalo. Je součástí panoramatu, mnohdy to je i architektonický skvost a samozřejmě místo paměti. To poslední získává na významu zvláště dnes, kdy pozorujeme rychlé mizení klasického průmyslu z Evropy. Industriální stavby, podobně jako ostatní památky, jednoduše tvoří pro člověka a jeho dílo kontext, bez něhož mizí kořeny, ukotvenost a zesiluje nejistota.

Tón udává Německo

Že to nejsou jen vzletná slova, ale také v praxi prokazatelná fakta, lze ukázat na úspěchu industriálních skanzenů v Británii, německém Porúří nebo třeba v okouzlujícím finském městě Tampere. Samotná moderní myšlenka ochrany industriálního dědictví se poprvé hlasitě projevila v Anglii, v souvislosti s bouráním významného londýnského nádraží Euston Arch roku 1962. V sousedním Německu se na povrch dostala při hrozbě ztráty dortmundského dolu Zollern 2/4 v roce 1968. Během sedmdesátých let tam získaly průmyslové památky prakticky rovnoprávnost s ostatními památkami, a přestože v jejich záchraně nejdříve úřadoval stát, dnes se na tom plnohodnotně podílí i soukromý sektor. Ten si od toho slibuje lepší image, velkou kulturní nadhodnotu svých stavebních počínů a tím i profit.

Německo udává směr i ostatním, neboť tam v posledních 25 letech vznikl projekt Route der Industriekultur, což je vlastně turistická trasa po významných průmyslových stavbách v Porúří, které se stalo obrovským industriálním skanzenem. Místní obyvatelé jsou z proměny Porúří nadšeni, protože z dříve podceňovaného špinavého a zdevastovaného regionu se stalo místo výjimečné historie a kultury. Podobně se k průmyslovému dědictví postavila i Francie a další západní země,

po roce 2000 vznikl dokonce projekt European Route of Industrial Heritage (ERIH), který propojuje industriální dědictví z Německa, Británie, Francie, Nizozemska a Lucemburska. V zemích bývalého socialistického bloku je situace o poznání horší, nicméně v Polsku dnes intenzivně přemýšlejí o dalším využití důlních a výrobních prostorů v hornoslezské industriální oblasti s centrem v Katovicích. Výsledky tohoto procesu se vyplatí sledovat.

První naše skutečně významná industriální vlašťovka dosedla ve skvěle opravovaných Vítkovických železárnách, které se mají propojit s dolem Hlubina a důlním Landek Parkem v kulturním centru Ostravy. Pokud se projekt rozšíří o další areály, bude to vlastně jedna z mála nadějí pro tohle průmyslové město, a nutnost inspirace podobným procesem v Porúří by měla zaznít nahlas. Naopak Kladno, které díky blízkosti Prahy může vytěžít ze svého mizejícího průmyslového dědictví mnohem víc, zatím dobrými nápady neplýtvá. Jestli tedy nepočítám plán na výstavbu nových supermarketů. Přitom v blízkých Vinařicích leží skvělý Skanzen dolu Mayrau, který ukazuje směr.

V posledních letech se snad situace začala obracet k lepšímu, čemuž pomáhá i činnost Výzkumného centra průmyslového dědictví (VCPD) při ČVUT, které pod vedením Benjamina Fragnera od roku 2002 navazuje na činnost Sekce ochrany průmyslového dědictví při Národním technickém muzeu (vznikla roku 1986 jako náhrada onoho zbořeného nádraží Těšnov). Od roku 2003 je signatářem mezinárodní Charty průmyslového dědictví TICCIIH (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage). Díky zvýšenému zájmu o tuto problematiku se za posledních deset let podařilo zachránit množství zchátralých objektů a objevila se řada nadšenců, kteří věnovali veškeré úsilí, volný čas, peníze i nervy na jejich opravy.

Soucit s pivovary, nežájem o cukrovary

A protože jsme Češi, hrají mezi zachraňovanými objekty prim staré pivo-

vary. Přestože ještě pořád zbytečně přicházíme o hodnotné budovy (nedávno v Chomutově) a pivovary v Buštěhradě, v Jarošově, v pražském Braníku nebo v Roudnici nad Labem čekají na svoji nejistou budoucnost, zachráněných pivovarů přibývá. Za všechny připomenu ten v Lobči u Mělníka, zdemolovaný objekt s jádrem z 16. století, který parta nadšenců doslova vyhrabala z popela. Dalšími zajímavými počiny jsou například záchrana pivovarů v Kostelci nad Černými lesy, v Chyši, ve Frýdlantu nebo rekonstrukce pivovaru v Dalešicích, místu natáčení zmíněných Postřizín. Inspirativní je i konverze pivovaru v Holešovicích. Nutno také dodat, že větší pivovary si často svých areálů hledí a vhodně je renovují. To je případ Krušovic, Staropramenu, Prazdroje, Starobrna, Velkopopovického kozla, Černé Hory aj.

Mnohem větší problém je záchrana kdysi proslulých cukrovarů i dalšího industriálu. V dnešní době je tu v provozu jen sedm cukrovarů (!), a příkladů renovace těch nepoužívaných není mnoho, z části kvůli složitějšímu využití budov. Novým účelům se povedlo předat cukrovary v Čakovicích nebo v Břeclavi. Přestavba cukrovaru v Chrudimi je pak hořkosladkou připomínkou toho, o co se tu připravujeme. Chrudimská strojírna TMT ve dvou etapách – v roce 2000 a 2007 – provedla přesun své výroby do budovy starého cukrovaru a dnes si to nemůže vynachválit. Přidalo jí to na image a její firmu, včleněnou do zdaleka viditelného symbolu chrudimského průmyslu, si zapamatuje každý.

Je to velký kontrast např. k Lenešicům u Loun. Tato obec se z bezvýznamnosti dostala především díky stavbě cukrovaru v 19. století, který měl jeden z nejvyšších oktagonálních komínů u nás. Ten upozorňoval na existenci Lenešic z velké dálky a byl magnetem pro nadšence z celé země. V minulém roce byl komín za velké slávy zničen a na místě zbořeného cukrovaru vyrostla nová čtvrť uniformních domků. Že tím Lenešice přišly o jakýkoliv větší turistický potenciál a upadly zpět do šedého průměru, pochopí možná až další generace. Ještě mnohem horší příklad máme u skutečného skvostu – secesní textilky v Bystřanech u Teplic. Překrásná stavba padla v minulých měsících přes úsilí nadšenců a památkářů, podle kterých ji majitel nechal řízeně chátrat a dal volnou ruku místním sběračům kovů.

Mezi další nenahraditelné ztráty můžeme započítat i lihovar v Kralupech nad Vltavou, cukrovar v Modřanech nebo keramičku v Červených Pečkách. Na svůj osud pak, kromě kladenských hutí, čekají třeba ostravská jatka, Mlýny bratří Winternitzů v Pardubicích, Zlíchovský lihovar na Smíchově, cukrovar v Pečkách, továrna Praga ve Vysočanech, nádraží na Žižkově, v Bubenči nebo na Vyšehradě. Abych nemaloval jen černými vodovkami, uvedu příklady opačné. V současnosti se dokončuje konverze bývalých budov ČKD v Karlíně, které jsou příkladem perfektního využití potenciálu daného místa. Podobně skvělým projektem je třeba La Fabrika v Holešovicích. A kromě všech zmíněných se dobře daří též některým technickým skvostům, jako je čistírna odpadních vod v Bubenči, Vápenka v Třemošnici, doly Michal a Alexander v Ostravě, hornické muzeum v Příbrami,

Stádlecký most přes Lužnici, Negrelliho viadukt a řada dalších technických vzpomínek na industriální dobu.

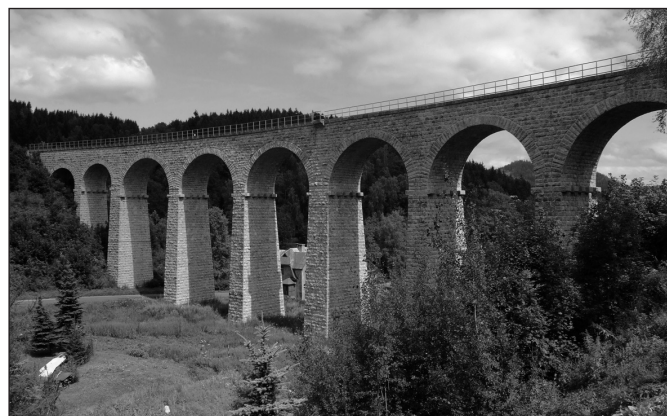
Století páry vystupuje ze stínu

Dobrych příkladů je potřeba už kvůli turistickému ruchu. Donedávna hrály mezi památkami prim hlavně gotika, renesance a baroko, takže 19. století stálo trochu ve stínu. To se ale mění, navíc v posledních letech se šíří nová záliba v raných technických památkách. Je to vlastně logické. Byla to doba, kdy tvorba a užívání nových vynálezů bylo dobrodružství. Tehdy se spoutávala moc přírody, technika nás ještě neovládala a navíc – za každým jejím pohybem zůstala velká oblaka páry. Romantika těchto časů je u nás násobena historií. To už pochopili v plzeňské Škodovce a vyplatilo se jim to.

České země byly totiž spolu s dolním Rakouskem a Vídní industriálním jádrem Habsburské monarchie a podílely se na jeho průmyslové výrobě zhruba dvěma třetinami. A právě význam průmyslového jádra monarchie je dnes pro její nástupnické státy naprosto nevyužitá příležitost ke zvýšení turistického ruchu. Především pro naše jižní sousedy je doba Habsburské monarchie zlatou érou a kvalitní turistické stezky po památkách z doby, kdy bylo Rakousko mocností a my jeho továrnou, by tak mohly padnout na úrodnou půdu. Ostatně českých firem, výrobků a surovin, které si v historii udělaly renomé v rámci bývalého mocnářství i za jeho hranicemi, je dost – Škoda, Ringhofferovy závody, Kolbenovy a Daňkovy továrny, Waldesovy patentky Koh-i-noor, Thonetův nábytek, ocel z Poldovky, piana Petrof, český cukr, české pivo, české cukrovinky, české sklo, hnědé a černé uhlí...

Vztah k vlastní historii se všeobecně považuje za měřítko kulturní vyspělosti národa. Už to by mělo stačit pro vůli k záchraně ohrožených industriálních staveb i dalších památek. Ale pokud se stále ještě ptáte po smyslu jejich záchrany, zajďte si někdy do Únětic, ležících hned za severním okrajem Prahy. Jestli vás neokouzlí poetika starého pivovaru, žijícího v symbióze s malebnou vesnicí a produkujícího jedno z nejlepších českých piv, tak vás už nepřesvědčí ani reklama s Jardou Jágrem.

Jan Holovský

■ Železniční viadukt u Smržovky v Jizerských horách.

Foto: Tomáš Dušek

Přečtete si v příštím čísle:

- 100 let od začátku 1. světové války
- Střední Evropa po volbách do Evropského parlamentu
- Svatý Vojtěch – první český Evropan

■ Mě si koupit nemůžeš, Demokratický střed ano.

Foto: DS

Pro zájemce o předplatné:

Pište prosím na náš redakční mail redakce@demokratickystred.cz.
Roční předplatné stojí 150 Kč i s poštovným.
Číslo našeho účtu je 2400332468/2010.